

BALASSA IVÁN

JANKÓ JÁNOS

A MŰLT MAGYAR TUDÓSAI

FŐSZERKESZTŐ:

ORTUTAY GYULA

425402

BALASSA IVÁN

JANKÓ JÁNOS

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST 1975

MTAK

0 00003 17428 9

486423

**MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA**

ISBN 963 05 0563 0 az összkiadás száma

ISBN 963 05 0568 1 a kötet száma

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1975

Balassa Iván

Printed in Hungary

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR
6706 1975

TARTALOM

Életútja	14
A magyar néprajz kutatója	30
Muzeológiai tevékenysége	61
Összehasonlító és finnugor kutatásai	106
Bibliográfia	178

Jankó János a magyar néprajztudomány rövid életű, de hatalmas munkásságú alakja, aki munkában eltöltött alig több mint egy évtizede alatt is többet kutatott, írt, szervezett, mint mások egy egész hosszú élet során. Gyűjtőútjai behálózták az egész Kárpát-medencét, messzire vezető expedíciókon vett rész, múzeumokat alapított, a budapesti Néprajzi Múzeumot európai rangú intézménnyé fejlesztette. Maradandó alkotásokat hagyott hátra a botanika, a földrajz, az antropológia, de mindenek-

előtt a néprajz területén. Lerakta a magyar és az összehasonlító finnugor tárgyi néprajz alapjait. Torzóban maradt hatalmas életművének távlatai lenyűgözőek és lelkesítőek, mert világosan mutatják, hogy a tehetség, a szorgalom és az akarat erő egyesülve mit hozhat létre egy olyan korszakban is, amelyik nem nagyon kedvez a tudományok fejlődésének.

Az a korszak, amelyben Jankó János munkásságát elkezdte, az útkeresés korszaka a magyar néprajztudományban. A folklór kutatása nálunk, de Európában máshol is sokkal hamarabb indult el, majd ért el jelentős sikereket, mint az anyagi kultúra néprajzi vizsgálá-

ta. Elég, ha ezzel kapcsolatban a Grimm testvérek és Herder hazai tanítványainak: Erdélyi János, Kriza János, Ipolyi Arnold és mások kutatásaira utalok. 1872-ben megindult a Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozata, és ez a korábbi gyűjtőmunkát még csak jobban ösztönözte. Kálmány Lajos, Reső Ensel Sándor kötetei mind újabb és újabb eredményekként jelentkeztek. Ezzel szemben a néprajzi tárgyak gyűjtésére, az anyagi kultúra adatainak feljegyzésére, illetve feldolgozására csak szórványosan és esetlegesen találunk próbálkozásokat.

A néprajzi tárgyak a különböző iparkiállításokon tűntek fel elő-

ször, ezek döntő többsége népművészeti, illetve háziipari készítményekkel keveredett. Így az 1873. évi bécsi kiállításon háziipari cikkek és „népismeii” tárgyak fordulnak elő, de már néhány parasztházat is kiállítottak teljes berendezésével. Az 1885. évi kiállításon — Herman Ottó gyűjteményéből — munkaeszközök, elsősorban a halászat és pásztorélet szerszámai is helyet kaptak. Herman Ottó az első olyan magyar tudós, aki az anyagi kultúra legjellegzetesebb tárgyait rendszeresen gyűjtötte és feldolgozta. Munkája kiemelkedő eredményeként jelent meg 1887-ben a magyar halászatról szóló összefoglaló munkája. Lényegében

ettől számíthatjuk a magyar anyagi kultúra néprajzi vizsgálatának megindulását.

Az 1880-as évek közepétől kezdve az ország vezető rétegei készülődni kezdtek a magyar honfoglalás ezeréves évfordulójának megünneplésére, melyet a lassan fejlődő magyar kapitalizmus seregszemléjének szántak. Az érdeklődés az olyan tudományágak felé fordult, melyek a magyar őstörténettel kapcsolatban valamelyes felvilágosítást nyújthattak. Ezek közé tartozott a néprajz is, mely egyrészt a jelenkori adatokból kiindulva (pásztorkodás, halászat, vadászat stb.) igyekezett a honfoglaló magyarság életmódjára, művelt-

ségére következtetni, másrészt a rokon népek (finnugorok) kutatásával próbálta a legrégebb korszakokat megvilágítani. Mindezt elősegítette az, hogy Európában 1870-től kezdve egy új, elsősorban a néprajzra alapozott tudomány: az etnológia kezdte bontogatni szárnyait, mely kezdetben az emberiség ősállapotával foglalkozott. Mindez indokolja, hogy a néprajz iránti érdeklődés az 1880-as évektől kezdve megnövekedett hazánkban.

Ennek egyik állomását jelzi, hogy 1889-ben megalakult a Magyar Néprajzi Társaság és a következő évben folyóiratának, az Ethnographiának is megjelent az

első száma. Az 1872-ben alapított, de csak tengődő Néprajzi Múzeum ügyét Herman Ottónak a képviselőházban tartott tüzes beszédei az érdeklődés középpontjába állították. Az „Ezredéves Kiállítás Néprajzi Falujá”-nak előmunkálatai nemcsak a néprajzi tárggyűjtés, hanem a népi építkezés, lakásbelső kutatásának eddig soha nem látott lendületét eredményezték. A különböző munkák szervezője, megindítója és a legtöbb esetben megvalósítója is Jankó János volt.

Munkásságának részletesebb értékelése előtt legalább nagy vonásokban végig kell futnunk rövid életének főbb állomásain.

Nagyapja tótkomlói (Békés megye) szűrszabó, akinek rajzkészségét, tehetségét a fia, ugyancsak Jankó János (1833–1896) is örökölte. Első, de későbbi képein is a népélet kitűnő ismerőjének bizonyult (Busuló betyár 1854; Felköszöntő a kocsmárosra, A menyasszony üdvözlése 1855; Magyar parasztmulatság 1860 stb.). Igazi hírnevét mégis rajzai, karikatúrái

alapozták meg. Ezek a különböző satirikus lapokban, de főleg a Bolond Istókban és a Borsszem Jankóban jelent meg, számuk meghaladta a hetvenezret.

Ifj. Jankó János 1868. március 13-án Budapesten született. Örökölte apjától nemcsak annak hihetetlen szorgalmát, hanem rajzkészségét is. Már a középiskolában messze kimagaslott társai közül, hiszen még nincs tizenöt éves, amikor első kisebb dolgozata megjelenik. Tizennyolc éves korában pedig *Előmunkálatok a tudományos pomológiához* címen cikksorozata látott napvilágot, majd a Természetrajzi Füzetekben kiadják *Tót-komlós flórája* című dolgozatát.

Hallatlan szorgalommal tanulja a nyelveket, úgyhogy amikor az érettségi után beiratkozik az orvosi egyetemre, már németül, angolul, franciául és olaszul ír és olvas. De még egy év sem telik bele, máris hátat fordít az orvosi pályának, ahonnan az antropológia iránti érdeklődését hozta magával. Nagy lendülettel veti magát a földrajz és természetrajz tanulmányozására, és elhatározza, hogy Afrika felfedezőinek sorába áll. Ennek első lépéseként 1888–1889-ben kétszer is felkereste az áhított kontinens északi partvidékét, melyről meghatódva írja egy levelében: „Amidőn Afrika földére léptem, megcsókoltam ezt az én második

hazámat.” Tárgyakat is gyűjt, ezeket a Néprajzi Múzeumnak adta át.

Életének fiatalkori álma mégsem teljesül, sohasem lesz Afrika-kutató. 1890-ben már Franciaországban és Angliában kutat, megismerkedik az ottani múzeumok gyűjteményeivel, szervezetével, és érdeklődése itt erősödik a néprajz iránt. Jórészt utazásának eredménye Benyovszky Móricról, a XVIII. század nagy magyar utazójáról írt alapvető tanulmánya, amellyel elnyerte a doktori címet. Oklevele megszerzése után a budapesti egyetemen Lóczy Lajos mellett a földrajz tanársegédjeként működött, és tizenegy éven át látta el a Földrajzi Társaság titkári tisztét.

A néprajz iránti érdeklődésének első maradandó jelét 1889-ben fedezhetjük fel, amikor a Turisták Lapjában egy kis cikke jelenik meg *Adatok a pomázi szerbek néprajzához* címen, melyből már a kitűnő gyűjtő éles megfigyelőképességének számos vonása megmutatkozik. Bár a földrajz és a természetrajz iránti vonzalma nem csökken, mert ilyen tanulmányai, cikkei, könyvismertetései szép számban jelennek meg, de már egyre több helyet kér a néprajz is. 1892-ben megjelenik Kalotaszegről írt monográfiája, melyet egy évvel később Torda, Aranyosszék, Torockó feldolgozása követ. Ezek az első magyar néprajzi tájmonográfiák,

értéküket az évtizedek sem csökkentették.

1893 utolsó napjaiban nevezik ki a Néprajzi Múzeumhoz segéd-őrnek. Amikor először belépett az intézetbe, akkor jelent ott meg utoljára nagybeteg elődje, a múzeum alapítója, Xantus János (1825 – 1894). A Magyar Nemzeti Múzeum folyósóján két évtizedig nyomorúságos körülmények között elhelyezett gyűjteményt mintegy 6000 tárgyat vett át, melyeket ekkor már egy bérlakásban zsúfoltak össze. A rákövetkező három év alatt 20 000 válogatott tárggyal gyarapította e gyűjteményt, és a múzeum területét egyre növelve gondoskodott megfelelő elhelyezésükről.

Viszonylag nagyon rövid előkészítés után megvalósítja az Ezredéves Kiállítás Néprajzi Faluját, melyben 24 ház közül 12 magyar, 12 nemzetiségi. Sajnos ezeket a megfelelő támogatás és megértés hiányában rövidesen le kellett bontani, de berendezési tárgyaik a Néprajzi Múzeumot gyarapították. Ugyanide került Jankó népi munkaeszköz-gyűjteménye is, melynek kiállítására az Ezredéves Kiállításon nem kerülhetett sor.

Mindezeket a gyors eredményeket pedig hihetetlen nehézségek ellenére érte el, hiszen segítőtársakra nem számíthatott. Herman Ottóval egész életében elkeseredett harcban állott, emiatt, a magyar

néprajztudomány örök kárára, együttes munkálkodásukra sohasem kerülhetett sor. A Néprajzi Múzeumban dolgozó közvetlen munkatársai közül Semayer Vilibáld érdeklődését csaknem kizárólag az antropológia kötötte le. A fiatal és az egyetemet éppen csak hogy elvégzett Bátky Zsigmondra sem támaszkodhatott megfelelő módon. „Nos és a többiek? Akik ezen kívül Magyarországon ethnographiával foglalkoznak, azoknak fogalma sincs arról, hogy mi az ethnographia” — állapítja meg keserűen naplójában.

A fejlődés gátjának tartja, hogy a kutatás alapfogalmai nem tisztázottak, és a néprajznak nem lévén

egyetemi katedrája, megfelelő utánpótlásra nem is lehet számítani. Áttekintve saját munkásságát, megállapítja: „Ámde, amit én tettem csak az első lépés, s minden további lépés alapfeltétele, hogy az egyetemen tanszéket kapva ethnographusokat nevelhessek a most megíndított irány számára; ha azt a tanszéket nem kapom meg, 50 év múlva újra kezdhetik az egész dolgot előlről s azalatt itt elpusztul minden.” Bizony e sorok leírásától kezdve több mint három évtized telt el, míg Magyarországon az első néprajzi katedra megalakult. Addig pedig a kutatók a természettudományok, a földrajz, a történelem és nyelvtudomány

területéről indulva, hosszabb-rövidebb kacskaringók után jutottak el a néprajzhoz.

A fenti idézetnek van egy fél mondata, mely a most megindított irányzatról szól, és ez komoly jelentőségű Jankó János életében. Arra céloz ugyanis, hogy milyen sokat tanult a finn és az orosz néprajztól, melyre minden bizonnyal Vikár Béla (1859–1945) hívta fel a figyelmét, aki első finnországi útja idején az anyagi kultúra kérdéseivel is foglalkozott. Jankót Vikárhoz meleg barátság fűzte, és ez tette lehetővé, hogy annak újszerű, fonográffal végzett népdalgyűjtését a Néprajzi Múzeumhoz kapcsolja. Az idősebb Vikár viszont

sokat segített Jankónak finnugor néprajzi kutatásainak elindulásakor. Erről írja naplójában: „... egyedül Vikár barátom segített és egész Magyarországon senki más; és ez is természetesen, mert a finn és orosz tudományos szakirodalmat senki sem ismeri, hanem azért is, mert a Magyar Tudományos Akadémia a tárgyi néprajzot, az ethnographiát, soha a tudományos szakok közé be nem fogadja.”

1896 életének fordulópontját jelenti. Ekkor jár először Helsinkiben, Pétervárott, Moszkvában és Nyizsnyij Novgorodban. A néprajzi összehasonlító munka eddig nem is álmodott lehetőségei

nyílnak meg előtte. Már az Ezred-
éves Kiállításon kapcsolatba került
gróf Zichy Jenővel, és vállalkozott
arra, hogy második ázsiai uta-
zásának néprajzi anyagát feldol-
gozza és közreadja. Örömmel fo-
gadja Zichy ajánlatát, hogy vegyen
részét harmadik expedíciójában, s ez
lehetővé tette az oroszországi mú-
zeumok gazdag néprajzi anyagá-
nak megismerését és feldolgozását.
Betekintethetett az orosz néprajzi
irodalomba, és hosszabb-rövidebb
ideig terepgyűjtéseket is végezhe-
tett. Másfél év után, gazdag zsák-
mánnal érkezik haza és azonnal
hozzáfog a múzeumi, az irodalmi
és a saját maga által gyűjtött adatok
alapján a magyar halászat eredeté-

nek feldolgozásához. A hatalmas munkát, mely magyarul és németül jelent meg, alig egy év leforgása alatt befejezi.

1899-ben részt vesz a kijevi XI. Orosz Archeológiai Kongresszuson, és megismerkedik az orosz néprajztudomány egyik sokoldalú, haladó egyéniségével, Anucsinnal. Ekkor kapja azt a megbízást, hogy a magyarországi jászok néprajzával ismertesse meg a következő kongresszust.

A következő évben a párizsi Antropológiai és Néprajzi Kongresszuson mutatja be a Balatonvidéki embertani típusokról szóló munkáját, mely csakhamar hatalmas vitát indít el. Hosszú szervezés

után valósítja meg a Magyar Néprajzi Múzeum Értesítőjét, mely elsősorban muzeális anyag közlésére vállalkozott.

1901-ben két megbízatást is kap, mely számos munkáját még növeli. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelőségén megszervezik a néprajzi szakot, és az országos felügyelőséggel őt bízzák meg. Teljes lendülettel veti magát az új szervezési és tudományos feladatba. Saját maga irányítja és végzi a kolozsvári, jászberényi és kecskeméti múzeumok néprajzi tárgygyűjtését. Ugyanebben az évben a Nemzeti Múzeum osztályigazgatójává nevezik ki, e korban szokatlanul fiatalon, eddigi

sokoldalú és fáradhatatlan munkássága elismeréséül.

Életének utolsó évében fejezte be a Balaton melléki lakosság néprajzáról szóló, magyarul és németül megjelent munkáját, mely tájmonográfiái közül a legérettebb, legnagyobb terjedelmű. A jelentős kötet tartalmának összegyűjtésén 1893-tól munkálkodott. Utolsó műve a Magyar Nemzeti Múzeum alapításának százéves évfordulójára készült, de ennek már nem tudta valamennyi fejezetét teljesen befejezni.

Jankó János érezte, hogy túlhajtott munkában megerőltetett szíve kíméletet kívánna, mégis újabb és újabb gyűjtőutakra vállal-

kozott. A Kelemen-havasokban végzett gyűjtésével a Kárpát Egyesület kolozsvári múzeumát akarta segíteni. 90 kilométeres egynapi szekerezés után érkezett Borszékre, melyet munkája központjául választott. Beteg szíve 1902. július 28-án, hivatása teljesítése közben állt meg.

Lehet-e egy tudós munkásságát több részre szakítani? A felelet kétségtelenül: nem! Ha mégis megteszem, annak az az oka, hogy Jankó János sokszínű egyéniségének, kiterjedt tudományos kutatásának azokat a legmagasabb pontjait szeretném megjelölni, melyeket a néprajztudomány a határokon belül és messze azon túl is számon tart. Így elhagyom azokat az eredményeket, melyek ugyan jelentősek, de más tudományágak körébe tartoznak. Ezek közül elsőnek a földrajzot kell említenem,

majd sorrendben az antropológia következik és csak azután sorolhatjuk a növénytant és más tudományokat. Nem lenne azonban teljes a sor, ha azt a széles körű munkásságot nem említeném, amit a földrajzi nevek rendszeres gyűjtésében elért már legelső munkájától kezdve egészen az 1902-ben megjelent utolsó művéig.

A magyar néprajzi kutatásokban három alapvető tájmonográfiaját [*Kalotaszeg magyar népe*. Bp., 1892; *Torda, Aranyosszék, Torockó magyar (székely) népe*. Bp., 1893; *A Balaton-melléki lakosság néprajza*. Bp., 1902] ma is használjuk, ezek segítségével lehet lemérni életművének egy fontos részét.

Kezdetről fogva hangsúlyozta: „Anyagomat kizárólag a nép között való közvetlen gyűjtésből mérítem.” A néprajz alapvető forrásának ilyen kategorikus meghatározása elsőként történik irodalmunkban. Gyűjtési elvei mai szemmel nézve is korszerűek, hiszen maga állapítja meg: „... voltam a Balaton mellett az év minden havában kivétel nélkül s az ötven falu között egy sincs olyan, a melyben csak egyszer fordultam volna meg.” Ennél magasabb követelményeket a mai kor néprajzi gyűjtője számára sem lehet szabni.

A „tollbamondók” nevét pontosan feljegyezte, és koruk, foglalkozásuk jelzésével együtt adta

közre. De gyakran azt is közli, hogy kitől milyen jellegű ismereteket jegyzett fel, és hogyan ellenőrizte azokat. Gyűjtőmunkája azonban nemcsak a szóhagyományokra, hanem a közvetlen megfigyelésre is támaszkodott. Ennek bizonyítéka a nagyszámú ház- és udvarfelmérés, tárgyakról készült világos rajzai és nem utolsósorban fényképei. Jankó János elsőként alkalmazta rendszeresen ezt az ebben a korban még újnak számító technikát. „Adatgyűjtésemet mindenütt a szükséges rajzvázlatokkal, fényképfelvételekkel egészítettem ki.” Ez utóbbiak kitűnő minőségűek, és manapság már az anyagi kultúra kutatásának legkorábbi

forrásai között tartjuk őket nyilván. Sajnos kora nyomdai színvonala még ezek nagyobb mennyiségben történő közlését nem tette lehetővé. Ezért munkáiban állandóan visszatérő panasz: „A rajz és fényképanyagot a maga egészében nem használhattam föl s az illusztrációkban csak a legjellemzőbbre és legszükségesebbre szorítkozhattam.”

A terepen gyűjtött feljegyzések mellé azonban rövidesen más források is jelentkeznek munkáiban, anélkül, hogy annak elsődleges voltát egy pillanatig is veszélyeztetnék. 1893-ban már ezeket írja: „Anyagomat a nép közt való közvetlen gyűjtésből merítem, de fi-

gyelembe veszem az ezen vidékre vonatkozó eddigi irodalmi feljegyzéseket is, amennyiben ezek tudomásomra jutottak.”

Az új források között elsőként a statisztikát kell megemlítenem. A lakosság száma, nemzetiségi és vallási megoszlása, szaporodása, a határ használata, művelési ágaként való megoszlása, a földek minősége és tiszta jövedelme, mind néprajzi kutatásait támasztják alá, vezetik el olyan alapvető néprajzi kérdésekig, melyek először nála jelentkeznek a magyar néprajzi irodalomban.

A népáramlások irányát és fokát kutatva csakhamar arra a meggyőződésre jutott, hogy azok okai

sok esetben a közelebbi vagy távolabbi múltba nyúlnak vissza. A családok eredetének vizsgálata során már maga állapítja meg:

„Anyagom két részre oszlik, a múltra és jelenre.” Nem csak a megjelent munkák adatait használta fel, hanem ki nem adott levéltári forrásokból is merített. Így tudta összeállítani például Torda város családjainak változását a XVIII. századtól egészen munkája megírásáig. Kutatja a városi, falusi levéltárakat, merít az egyházi iratokból, anyakönyvekből, helyenként az egyes családok levéltárához is hozzájut.

A népesség számát és elemeit a Balaton mellékén 1720-tól igyek-

szik történeti források alapján nyomon követni, elsősorban mindig a már megjelent és értékelt kiadványokat használja, figyelme csak a nagyobb levéltári egységekre terjed ki. Tovább itt azonban már nem megy: „A különböző családi, megyei, egyházi és országos levéltárakban kétségtelenül vannak adatok, de ezek felkutatása nem az én feladatomban.” Felfogása tehát nagy vonalakban megegyezik azzal, amit ma is vallunk a néprajz történeti jellegű forrásainak kutatásáról.

Jankó pontosan meghatározza, hogy a történeti adatokat milyen mértékben kívánja felhasználni munkáiban: „Az alábbi történe-

ti vázlat — írja 1893-ban — a történelem tényeit csakis a népesség elemeinek, a népalakulás viszonyainak, a népáramlások főbb irányainak megállapítását célozza, amint-hogy ily munka keretében a történelmi adatok csakis ily nemű felhasználásának lehet helye.”

Tájmonográfiáiban a migráció történeti és jelenkori irányait, okait olyan alapossággal kutatja, hogy az napjainkig például és mintaképpül szolgálhat. Már Kalotaszegen hatalmas mennyiségű anyagot gyűjtött össze elsősorban a családnevek alapján: „Ezen 27 faluból s 3539 családról összeállított kimutatás nyújtson némi tájékoztatást a parasztság szaporodási képességé-

ről, terjeszkedési erélyéről, a magyarság kebelén való népáramlásokról és a lakosság elemeiről.”

Ezt a munkát a többi monográfiában is elvégzi, de már a történeti források alapos bevonásával. Történeti kutatásai alaposan megtépták az „ősi” fogalmat, mellyel előtte és utána is olyan szívesen éltek a néprajz kutatói. Kiderült ugyanis, hogy a Balaton környéki falvak lakosságának legnagyobb része az utóbbi száz évben vándorolt be: „... a mai egész népesség sem több 200 évesnél, s hogy a mai mintegy 10 000 családnak alig 10 %-a olyan, mely már a XVII. század végén a Balaton mellékén élt.” E kutatásai se-

gítségével állapítja meg, hogy a Balaton északi és déli partja elkülönült egymástól, a hatalmas tó etnikailag teljesen szétválasztott. Migrációs kutatásainak eredményeképpen végül is leszögezi: „. . . a Balaton-mellék népének bevándorlott része etnikailag tisztán dunántúli eredetű s e nép kialakulásában az ország más részei a XIX. században részt nem vettek.” Jó példája ez annak, hogy más tudományágak eredményeivel, sőt gyakran módszereinek kölcsönvételével hogyan lehet néprajzi eredményeket elérni.

Jankó János kísérletet tesz az etnikai csoportok elkülönítésére. Így Kalotaszeg esetében nemcsak

annak határát húzza meg, hanem azon belül igyekszik alcsoportokat is megállapítani (Alszeg, Felszeg, átmeneti terület). Bár nem mindennütt következetesen, de ezt az etnikai jellegzetességekkel igyekszik meghatározni. Ilyen etnikai különbséget lát a Balaton környékének szőlőművelésében és borkezelésében, melynek különleges fajtái, eszközei, eljárásai csak itt találhatók meg.

Munkáját az etnikai csoportok elkülönítésében nagymértékben akadályozta az összehasonlítás lehetőségének hiánya. „A magyar irodalomban a magyar nép egyetlen töredékére sem találtam oly részletes leírást, aminő az enyém,

melyet még így sem tartok teljesen kimerítőnek. Ha majd több hasonló irányú és terjedelmű munka fog előttünk feküdni, kezdetjük meg csak gyümölcsözhetően az összehasonlítás fáradságos és minden részletre szükségképpen kiterjedő munkáját.”

Élete végére jórészt saját munkásságára támaszkodva már egyre jobban megérték a feltételek az összehasonlításra is nemcsak nagy halászati monográfiájában, hanem a Balaton környéke etnikailag korántsem egységes képének bemutatásában. Itt már megkülönbözteti az etnikai jellegzetességeket és a kronológiai, vagyis az általános fejlődésből következő vonásokat, ami

a magyar néprajzi kutatásoknak még ma sem eléggé kidolgozott kérdése.

A Néprajzi Falu előkészítése során jó néhány etnikai csoport részletesebb körvonalazását is elvégezte, és csak sajnálni lehet, hogy mindezek részletes kidolgozására már nem kerülhetett sor. Ekkor figyelte meg az alábbiakat: „A kiállítás érdekében ugyanis Somogy megye belsejét (Csököly vidékét), Zalában a Göcsejt, Veszprémben a Bakony sváb falvait kellett tanulmányoznom; az itt gyűjtött bőséges anyagból tanultam meg aztán, hogy azok a különböző alakok (p. o. az építkezés terén), melyeket a Balaton mellékén észleltem, kü-

lönböző fejlődési sorozatoknak egyes tagjai, s így nem etnikus értékűek, hanem chronológiai eredetűek, a mit aztán a Balaton mellékén sokkal később ily szempontból megindított kutatás a tárgyi néprajz egyéb terein is igazolt.”

Ezek a kronológiai elemek a kapitalizmus falusi térhódításával terjednek, és az etnikus elemek háttérbe szorulnak. Észreveszi azt is, hogy a falusi és kisvárosi osztálytagozódás egyre erőteljesebbé válik. A lakosság jelentős része elveszíti a földdel való kapcsolatát, a városokba vándorol, ahol munkássá lesz, és a proletárok egyre növekvő osztályát alkotja. A falu „lakosságának fölöslege elveszti a

küzdelemben a földbirtok szilárd talaját talpa alól, az igaz, hogy a mezei lakosság betódulásával szemben vívott küzdelemben a középosztályból leszorítja a proletár osztályba, ahonnan nyomtalanul eltűnik, de ez a küzdelem melengeti az ipar zsongéit, táplálja a kereskedelmet, fejleszti a művelődést, mik együttvéve teremtik meg a városi életet”. A nagy átalakulás néprajzi kutatásának szükségességét is felveti, de mint később megoldandó kérdést említi csupán.

Ez is bizonyítja, hogy figyelmét nemcsak a nagy múltra visszatekintő hagyományok kötötték le, hanem érdekelte a jelen átalakulá-

sa, a régi eltűnésének kérdése is. Ezzel egyben a szociológiai szempontokat is érvényesítő néprajzi kutatási irány előfutárja.

Így elsőnek mutat rá arra, hogy a századforduló tájékán hogy változnak át a kistermelők bérmunkásokká. A Balatonon a hagyományos halászat felszámolását a nagybérlők mindent elsöprő egységesítésével, helyenként racionalizálásával magyarázza. A balatoni halászokról írva megállapítja: „. . . ezen a napszámosok már nem is halászok, hanem munkások.” Bért kapnak, de nem kapnak sem napi, sem vacsorahalat, mint korábban. A Balaton egész víztükrét rövidesen egyetlen részvénytársaság bé-

relte ki, „mely a nép kezén semmi-
féle halász-szerszámot nem tűr,
partjait csendőrrel őrizteti, s maga
csupán nagyipari szerszámokkal
dolgoztat”.

Megkapó színekkel írja le az
éjszakai halászat, a bérmunka lélek
nélküli robotját, ami testileg-lelki-
leg tönkreteszi a balatoni halászo-
kat. Ugyanakkor arra is utal, hogy
az öntudatos munkásokká váló
halászok, köztük a kenesciek „a
bérvizsnyokat — különösen a
nyáriakat — keveselték, sztrájkol-
tak és nem szerződtek”. A bérlő
máshonnan hozott halászok segít-
ségével törte le sztrájkjukat. A ha-
lászat ilyen átalakulása Jankó korá-
ban napi csemény volt, s erre a

folyamatra a néprajzi irodalomban elsőként ő figyelte fel.

Hasonlóképpen észreveszi a kapitalista gazdálkodás eredményeként a Dunántúl számos részén felbukkanó egykét. Megállapítja, hogy a Balaton mellékén a szegénységnek, a pásztoroknak több a gyermeke, mint a jobb módú gazdáknak, akik a vagyon elaprózódásától félnek. „Hogy a ragály épen a hatvanas évek derekától kezdve dühöng a Balaton mellékén (és az egész Dunántúlon is), abban a gazdasági viszonyok átalakulásának is nagy része van; a népet számos természeti csapás érte, a gabona ára kezdett hanyatlani, emelkedtek a régi adók és

születtek más egészen új adóne-
mek, a földműves keresetforrása
megcsappant, a szabad verseny
tönkretette a házi ipart. Mindeh-
hez éppen a reformátusoknál hoz-
zájárult az is, hogy megmaradt a
régii egyházi adó, de súlyosbodott
azzal, hogy a naturáliákat mind-
jobban kiszorítja a készpénzfizetés
s hogy sok helyütt csaknem kizá-
rólagosan lélekadózás áll fenn, a
mi mindenképpen igazságtalan,
mert annál keményebben sújtja a
családot, minél több tagú az, már
pedig éppen a legszegényebb csa-
ládok a legszaporábbak. S mit tesz
mindezek ellen a kormányzat? —
Semmit.”

A hagyományok felszámolódá-

sát természetes és a gazdasági átalakulásból következő folyamatnak fogja fel. Jellemzően Torockóval kapcsolatban hangoztatja a régi elmúlásának szükségszerűségét. Példákon mutatja be, hogyan hagyják el a régi viseleteket, hogy merül sok régi hagyomány feledésbe, bár sok esetben mereven ragaszkodnak hozzá. „Ez a konzervativizmus kell, hogy csökkenjen, kell, hogy elmúljon” — állapítja meg, hiszen a gazdasági körülmények megváltozása a régi fennmaradását már nem teszi lehetővé.

Jankó János ifjúkori természet-tudományos próbálkozásainak leszűrt elvi eredményeit magával hozta a még alig kialakulóban levő

néprajzi kutatás területére. Akármelyik munkáját forgatjuk is, majd a földrajztudósra emlékeztető oldalakat találunk, majd az antropológus gondolkozására kell emlékeznünk, evolucionista szemléletét a természettudományok, főleg a botanika területéről hozta magával. Mindezt úgy tudta egységgé ötvözni, hogy ebből a néprajzi kutatás csak nyert.

Földrajzi ismerete nemcsak a vizsgált terület szakszerű körülírásában nyilatkozik meg, hanem a települések jellegének megállapításában, de főleg a földrajzi nevek rendszeres és tervszerű összegyűjtésében. Már 1892-ben írja: „Az ethnographiai kutatások egyik leg-

fontosabb és legérdekesebb feladata, a község határneveinek összegyűjtése és azok népies és tudományos magyarázata.” Ezt mindenütt el is végzi, ahol erre lehetősége kínálkozott.

Gyűjtő- és feldolgozó munkáját ezen a területen is állandóan tökélesítette, sőt a Balaton környékéről szólva az egész magyar helynévkutatás történetét is összefoglalja, részletesen ismerteti módszerét a terepen és a feldolgozásban egyaránt. Ezt a kutatást azonban nem nyelvészeti, hanem néprajzi célkitűzések irányították, mert a helynév „Tájékoztat bennünket a határ egész természetéről, gazdasági értékéről, növény- és állatvilágáról,

geológiai alkatáról; felvilágosít a különböző régi birtokjogi viszonyokról, melyek emlékét elnevezéseink igen gyakran megőrizték”. De ugyanígy tájékoztatást nyújt a nemzetiségi viszonyokról, megőriz olyan hagyományokat, babonákat, melyek közben teljesen eltűntek.

A névkutatás másik ágának, a tulajdonnév vizsgálatának területén is a legkiemelkedőbb eredményeket érte el Jankó. Így bizonyos családnevek gyakoriságából, meglétéből a népesség migrációjára következtet. Bár kísérletei egy-egy esetben talán merésznek tűnnek a maga korában, amikor a névadás belső törvényszerűségeit még kevésbé ismerték, mégis olyan kísér-

letek ezek, melyekre akkor tudományszakunkon belül senki sem vállalkozott.

Az egykori földrajzkutató azonban nemcsak szemléletében, hanem ábrázolási módszerében is kiütöközik belőle. Így az összegyűjtött határrészneveket egyszer-ször térképre is vetíti. Hogy nem minden alkalommal teszi, az nem rajta múlott, hanem az állandóan szorító kiadásai költségek akadályozták azt. Térképen ábrázolja nagyon szemléletesen egy falunak (Szonta, Bács-Bodrog m.) vonzási területét, feltüntetve a különböző nemzetiségű családok számát.

A kitűnően képzett antropológus, ahol csak arra lehetőség kínál-

kozott, mindenütt rendszeres felméréseket végzett. Tudjuk, hogy ezt tette már Kalotaszegen, de ezt nem tudta közölni könyvének terjedelme miatt, de torockói, tordai, aranyosszéki mérései már bekerültek a monográfiába, míg a Balaton környéki adatai külön füzetben jelentek meg. Antropológiai munkája is a legtöbb esetben a néprajzi eredményeket támasztja alá, vagy éppen ellenőrzi azokat.

Így Torda, Torockó és Aranyosszék magyarságát vizsgálva azt látva, hogy bizonyos fejméretekben sok az egyezés, de a végtagoknál nagy az ingadozás, amit az egyes területek alapvető foglalkozásaival hoz kapcsolatba. Hiszen Aranyos-

széken a földművelés, a torockói völgyben a bányászat. Tordán a különböző iparok más és más formában befolyásolták a végtagok fejlődését. Az antropológiai adatok így erősíthetik a történeti és néprajzi megállapításokat.

A természettudományok területéről sok minden ismeretet hozott magával, itt azonban a módszertani kérdések a jelentősebbek. Az evolucionizmus híveként a tárgyak, eszközök világában típusokat igyekezett megállapítani, majd ezeket formai sorrendbe állítva fejlődési sorokat próbált konstruálni. Ez a módszer a néprajz területén teljesen új volt ebben a korszakban, a régészetben is éppen hogy csak

bontogatta szárnyait, de sok lehetőséggel biztatott az egyre növekvő és így nehezen áttekinthető adatok között.

Még ez a vázlatos felmérés is azt igényli, hogy különös súllyal emlékezzünk meg a nemzetiségek néprajzi anyagának feltárásában végzett kiemelkedő munkájáról. A szlovákok, románok, németek, sokácok, szerbek, ruszinok, vendek között egyaránt végzett gyűjtőmunkát, azt tartván, hogy a magyarság néprajzát nem lehet megérteni, nem lehet megfelelően feldolgozni, ha a nemzetiségeket nem ismerjük, hiszen műveltségük mindig a magyarral állandó kölcsönhatásban fejlődött.

A néprajzi közvélemény Jankó Jánost a magyar anyagi kultúra kiemelkedő kutatójaként tartja számon. Emellett azonban nem szabad megfélekezni arról, hogy monográfiáiban mindenütt ott találjuk a szellemi kultúra fejezeteit is, amelyek nem egy esetben a könyv jelentős részét foglalják el. Többször is megállapítja, hogy az anyagi kultúra kutatását a szellemtől nem lehet elválasztani, és ezt műveiben mindig meg is valósította.

Egy tudós munkássága az idő teltével lehet tudománytörténeti emlék, de igazán naggyá csak akkor válik, ha a következő korszakok számára is van mondanivalója.

Jankó János a magyar néprajz kutatása területén ezek közé tartozik. Ma is állandóan hangsúlyozzuk, hogy az anyagi, társadalmi és szellemi kultúra vizsgálatát nem lehet egymástól elválasztani. Mintha csak erre volna válasz első könyvének néhány fejezete: tárgyi etnográfia, családi etnográfia, ünnepi szokások, babonák.

A másik, manapság is egyre erősödő kíváncsi az un. komplex szemlélet, mely egy kérdés megoldásához több tudományág eredményeit használja fel. A fentiek kétségtelenül bizonyították azt, hogy Jankó messze megelőzve korát így kutatott, és ezért van az, hogy eredményeinek, megállapí-

tásainak jó része még ilyen nagy távolságban is megállja helyét. Őszintén sajnálni lehet, hogy egyes, egykor szorosán együttműködő tudományágak között, mint amilyen például a néprajz és antropológia, ma már még névlegesen sincs kapcsolat, pedig ezzel mind a két tudomány veszít. Van hát mit tanulnunk sokszor még az évszázados példákból is.

Mindazok az elvek, melyek tudományos munkásságában érvényesültek és amelyekre a fentiekben igyekeztem rámutatni, muzeológiai munkásságában is realizálódtak. Itt nemcsak széles körű tudományos ismerete, hanem rendkívüli szervezőképessége is érvényesült. Erre különösképpen nagy szükség volt, hiszen ha valóságos társadalmi megmozdulás is igyekezett elősegíteni a tengődő Néprajzi Múzeum sorsát, komoly sikereket mégsem tudtak elérni. A Magyarországi Néprajzi Társa-

ság 1889-ben programjának legelső pontjába vette fel a Néprajzi Múzeum ügyét. Herman Ottó 1890-ben ismételten felvetette a képviselőházban az alig ismert intézmény szomorú helyzetét. Fel szólalását azzal fejezte be, hogy az Évezredes Kiállításon a néprajznak vezető szerepet kell vinnie, de ezt a jelenlegi körülmények között nem tudja betölteni. Herrmann Antal — a kor egyik vezető néprajzkutatója — felháborodva írja ugyanabban az évben: „... a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának nevezett folyosóján pár szekrény rejtekeiben, talán még bizonyos ládák molyte nyésztéiben reprezentálja magát láthatatlanul a hazai ethnographia.”

Bár a Néprajzi Múzeum érdekében sokan megmozdultak, de a kedvező helyzetet Xantus János, a jeles Amerika- és Ázsia-kutató fáradtsága, betegsége és öreg kora miatt nem tudta kellőképpen értékesíteni. Elévülhetetlen érdeme azonban, hogy szerencsés kézzel választotta ki utódjául Jankó Jánost.

Vele kapcsolatban még pályázat benyújtását is feleslegesnek tartotta, mert nála kiválóbbat úgysem lehetett volna Magyarországon találni: „Jankó János már három éve foglalkozik az ethnographiai tanulmányokkal. Volt a Földközi-tenger déli partjain is. Megírta Kalotaszeg ethnographiá-

ját, s Jankót annál is inkább ajánlhatom, mert a múlt nyáron a Balaton vidék ethnographiai viszonyait tanulmányozta, Lóczy Lajos nagy munkája számára.” Ilyen meleg hangú ajánlásra csakhamar megérkezett a hivatalos kinevezés is.

Jankó úgy foglalta el 1893 decemberében múzeumsegédi állását, hogy főnöke a nemrég bérelt szűk lakásba (Csillag utca) többet már nem lépett be, és rövidesen meg is halt. Így minden gond, munka a fiatalember nyakába szakadt, aki első feladatának a tárgyak revízióját tekintette, majd a könyvtárban igyekezett rendet teremteni, és csak ezek után gondolhatott a

nagyon is szegényes gyűjtemény valamilyen bemutatására.

A fiatal tudós ekkor már jól ismerte Európa múzeumainak egy jelentős részét, és így egy olyan átgondolt tervet dolgozott ki, amelynek nyomai ma is világosan felismerhetők a Néprajzi Múzeum szervezetében és az anyag beosztásában. Nyugodtan a Múzeum alapokmányának nevezhetjük.

„1. Legelső feladatunk az, hogy hazánk jelenleg élő népfajainak, a magyarnak és a nemzetiségeknek, ethnographiáját mutassuk be néprajzi tárgyainkban.

2. Hogy ethnographiánk nemzetiségi részét megértsük, mint-hogy e nemzetiségek csak nagyobb

külföldön élő néptörzseknek töredékei, szükséges a töredékeket a főtörzssel összehasonlítanunk, nemcsak az általános összehasonlítás szüksége szempontjából, hanem azért is, mert e főtörzsekből egy kicsiny válogatott typus gyűjteményre van szükségünk és pedig a tót megértésére a csehből, a ruthénre az oroszból, az oláhéra a romániai oláhéből, a bolgáréra a bulgáriai bulgárból, a szerbére a Szerbia szerbjeiből stb. stb. Egy tisztviselő — akinek szlavistának kell lennie — végzi a nemzetiségek ethnographiájának gyűjtését és feldolgozását, kezeli a nemzetiségek gyűjteményét.

3. Hogy a magyarság ethno-

graphiáját megértsük, történeti ethnographiára van szükségünk, mely az őstörténeti vonatkozásokat kimutatja. Ennek

a) első eszköze az ősi foglalkozások és eszközeik bemutatása, amennyiben azok a mai napig fennmaradtak a pásztorélet, a halászat eszközeiben s a népies kézi munkaeszközökben;

b) második eszköze az, hogy hazánk jelenleg élő, a magyarok bejövetele óta itt élt, sőt a magyarokat megelőzőleg hazánkban lakott népek és nemzetiségek anthropológiájának alap elemeit is megismerhessük, mert míg egyrészt a rasz tanulmány összekötve a paleoethnológiai hasonlítással a múlt és

jelen, az archeológiai és néprajzi osztály közt szerves kapcsolatot létesít, másrészt kezünkbe azon fonalat nyújtja, mely magyar népünknek hovatartozását s az abba olvadt idegen elemek viszonyát mutatja ki;

c) harmadik eszköze egyrészt nyelvileg (finnugor) másrészt ethnographiailag rokon (török-tatár) népek néprajzának bemutatása, melyek saját hazai ethnographiánkat számtalan pontban megvilágítani s eredetüket, illetve ama népekhez való viszonyukat tárgyilag igazolni hivatvák.

4. Végül nem zárkozhatunk el azon feladat elől sem, hogy az általános nemzetközi ethnographiá-

ból a legfontosabb típusokat bár kicsiny, de rendkívül válogatott gyűjteményekben be ne mutathassuk, nemcsak az általános összehasonlítás szüksége szempontjából, hanem azért is, mert úgy az iskolai tanítás, mint az általános művelődés ezen követelményének Magyarországon más intézet, mint a Magyar Nemzeti Múzeum erre már történeti múltjával felkészült Néprajzi Osztálya, meg nem felelhet.”

E hatalmas és jól átgondolt terv láttán önkéntelenül is felvetődik, mennyit tudott mindebből Jankó János megvalósítani az alatt a nyolc év alatt, amit haláláig a Néprajzi Múzeum töltött. Erre

számszerű összehasonlítási lehetőségünk is van. 1892 végén ugyanis 1350 magyar és 4344 külföldi tárgy alkotta az egész múzeumot, mely összesen 5694 tételt tett ki a leltárkönyvekben. Ez a szám Jankó János elhunytáig, vagyis 1902. július 31-ig 36 334 darabra emelkedett, vagyis közel 31 000 új tárgyat sikerült megszereznie. Ez idő alatt a tárgygyűjtés lehetősége jelentősen megnövekedett, de ez a gyarapodás — még ha más munkával nem foglalkozott volna is ugyanekkor — elképzelhetetlenül nagy.

Vajon mennyire tükröződnek ezekben a számokban Jankó elképzelései? Munkájának megindítása-kor az összes gyűjtemény 24%-a

magyar és 76%-a külföldi. Részletes megosztásra csak 1899. december 31-i adat áll a rendelkezésemre. Ekkor az összes tárgyak száma 29 497 db, ebből a magyarországi tárgyak száma 14 150, míg 15 347 az ország határain kívülről származott. Az arány tehát 48—52%-ra módosult. Ez világosan mutatja, hogy elvi elképzeléseit milyen hamar valóra váltotta, különös súlyt biztosítva a múzeumon belül a magyar és a nemzetiségi tárgyaknak.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a két gyűjtemény értéke nem egyenlő. A hazai gyűjteményekben ugyanis sok pontosan meg nem határozott tárgy is akadt. Azoknak

a tárgyaknak egy része, amit a megyék ajándékoztak az Ezredéves Kiállításra, közelebbi megjelölés nélkül kerültek be, sokat rendelésre készítettek, így a tudományos hi-telességet nélkülözik. Ugyanakkor olyan gyűjteményeket is fel lehet sorolni, melyek még a mai igényeket is kielégítik. Így Herman Ottó halászati gyűjteménye, melyhez a pásztorélet tárgyai járultak (1013 db,) Jankó János magyarországi munkaeszközei (1135 db) és mások.

Célkitűzéseinek egy részét azonban a túlságosan is rövid idő alatt nem minden esetben sikerült megvalósítania. Sajnálkozva vallja be egyik feljegyzésében, hogy

azoktól a szomszéd népektől, melyekhez tartozó nemzetiségek élnek az ország területén, nem tudott elegendő tárgyat gyűjteni. Ezzel szemben a finnugor, a kaukázusi gyűjtemény jelentős mértékben gazdagodott, ezeken kívül az Almásy György-féle közép-ázsiai néprajzi tárgyak jelentettek komoly gyarapodást.

Jankó nemcsak a magyarországi gyűjtésben vállalt oroszán-részt, hanem az ország határain kívül is nagy mennyiségű tárgyi anyagot szerzett meg. Az első ilyen gyűjteményét, 36 tuniszi tárgyat, még 1889-ben vásárolta meg a Néprajzi Múzeum. Közel 300 tárgyat gyűjtött oroszországi

útja és expedíciója során a Kaukázusban a csuvasok, de elsősorban az osztjások között. Ezek értékét nagymértékben emeli az, hogy számos jegyzet, rajz és fénykép világítja meg használatukat. Ha ehhez még hozzávesszük azt, hogy útja során Pápai Károly pontosan meg nem határozott tárgyaihoz is igyekezett adatokat szerezni, akkor felmérhetjük, hogy ezen a területen is milyen jelentős munkát végzett.

Jankó János munkáüteme hihetetlenül gyors volt, de a gyorsaság sohasem ment a minőség rovására. Így a tárgyak gyűjtését is magas fokú követelményekkel végezte. Gondos kikérdezés után csak

akkor gyűjtötte be a tárgyakat, ha az illetők családja az adott faluban bennszülöttnek bizonyult. Bár elsősorban a tipológia érdekelte, de a legtöbb esetben a tárgy használatára is igyekezett adatokat szerezni, esetenként fényképfelvételeket készíteni. Gondos munkájából kétségtelenül kitetszik, hogy a tárgyakat történeti forrásnak is tekintette. A munkaeszközök terén, éppen úgy, mint a házberendezésben is, egységeket igyekezett megszerezni. Az egyes tárgyak helyi nevén kívül a részfelnevezéseket is sokszor feljegyezte. Mindezzel a magyar néprajzi muzeológiában a modern elvek szerint történő tárgygyűjtés első következetes megvalósítója.

Munkálkodásának rövid ideje alatt sem korábban, sem azóta nem tapasztalt ütemben fejlődött a Nemzetközi Gyűjtemény is. Ebben nagy része van Jankó kiváló szervezőképességének. Ekkor szerzi meg a múzeum az azóta már világhírűvé vált új-guineai Fenichel-, majd Bíró-gyűjteményt, Festetics ajándéka pedig az óceániai tárgyak számát gyarapította. A Missió Kiállítás éppen úgy hatalmas nyereség, mint a rendszeres vásárlásokból származó anyag, melyet évről évre a világ legkülönbözőbb részeiből sikerült megvásárolnia.

Ez a rövid áttekintés is azt mutatja, hogy a Néprajzi Múzeum rendkívül rövid idő alatt egy kis és

elhanyagolt intézményből nemcsak a tárgyak számát tekintve, hanem azok minőségét is értékelve, Európa legjelentősebb néprajzi múzeumi közé lépett elő. Ez Jankó János tudományos felkészültségével párosult szervezőképességének eredménye.

Érdcklődése a néprajz minden területére kiterjedt, egyes esetekben olyan formában, hogy a kiváló kezdeményezéseket igyekezett elősegíteni. Már említettem, hogy — Vikár Béla legjobb barátai közé tartozott — azonnal felismerte azt a hatalmas lehetőséget, ami a fonográffal történő népzenei gyűjtésben rejlett. Ezért 1898-ban a Néprajzi Múzeumon belül külön

szobát biztosított a fonográfgyűjteménynek, és így segített annak a hatalmas gyűjteménynek megvetni az alapját, mely később Bartók — Kodály gyűjtéseivel vált valóban világhírűvé. 1900-ban már büszkén írja Jankó, hogy a Párizsi Világkiállításon „a folklóre kongresszuson a Néprajzi Osztály szintén diadalt aratott, mert amikor az egész művelt nyugat legkiválóbb szakemberei azokat a módozatokat kezdték tárgyalni, melyek segítségével a folklóre anyag fonografikus úton volna összegyűjthető, a Magyar Nemzeti Múzeum megbízottja már abban a helyzetben volt, hogy jelenthette, hogy a Néprajzi Osztály Magyarországon az

eszmét megvalósította, s Vikár Béla országos gyűjtéseiből máris mintegy másfélezer dal van a birtokában, hogy rajta kívül az országban ilyen gyűjtéssel már többen is foglalkoznak, s így a művelt nyugat kénytelen volt a kezdeményezés babérját a Magyar Nemzeti Múzeumnak átengedni”.

Jankó nemcsak maga volt kiváló fényképész, hanem a Néprajzi Múzeumban megteremtette az ország első néprajzi fényképgyűjteményét is. Már korábban is akadt ugyan néhány nagyméretű lemez a Néprajzi Múzeumban, de ezek száma csak az ő működése nyomán emelkedett jelentősen, és vált hozzáférhetővé a kutatás szá-

mára. Így 1900-ban csupán a magyar néprajzi fényképek száma 1578 volt, és ezek nagyobb része arról a területről származott, ahol Jankó hosszabb vagy rövidebb ideig kutatómunkát végzett.

A beérkezett hatalmas tárgygyűjteményt csak megfelelő könyvtár segítségével lehetett értékelni és feldolgozni. Ennek Jankó múzeumba kerülésekor még csak a csíráit találta meg. Külföldi útjain készített feljegyzései arról tanúskodnak, hogy mindenütt igyekezett minél több jó szakkönyvet vásárolni, vagy ajándékba, esetleg cserébe megszerezni. Ezek a munkák ma is a Néprajzi Múzeum Könyvtárának legféltettebb értékei

közé tartoznak. A könyvtárral kapcsolatban állapítja meg: „A múzeumi tisztviselőtől meg kell kívánnunk továbbá, hogy ne csak irodalmi nívón legyen, hanem hogy maga is irodalmilag működjék; a könyvtár ezekre a célokra éppen úgy szükséges, mint a gyűjtemények meghatározására, mint a vásárlásoknál az érték megállapítására. Egyetemünkön sajnos ethnographiát nem tanítanak s így a tisztviselő képzését csakis az osztályban nyerheti egy jól összeállított szakkönyvtár felhasználásával.”

De nem elégedett meg azzal, hogy csak a Néprajzi Múzeum munkatársai képezhessék magukat,

hanem minden személyes segítséget megadott vidéki gyűjtemények létrehozásához, fejlesztéséhez. A századforduló táján a vidéki múzeumokban még alig találunk néprajzi gyűjteményt, ahol akadt is ilyen, siralmas állapotban tengődött. A vezető múzeumi tudomány, a régészet mellett nem sok figyelmet és támogatást élvezhetett. A Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelőségén belül még csak képviselője sem volt a néprajznak, s így a vidéki múzeumok nem is kaptak hosszú időn keresztül államsegélyt a tárgyak vásárlására. Ezen a téren csak akkor következett be fordulat, amikor Jankót 1901-ben néprajzi felügyelővé ne-

vezték ki. Figyelme elsősorban az erdélyi múzeumok felé fordult, és sorba látogatta azokat. Az Erdélyi Kárpát Egyesület Múzeumának létrehozásában éppen úgy tevékenyen részt vett, mint ahogy más múzeumok számára is gyűjtött, máshol tanácsaival segítette a néprajzzal is foglalkozó muzeológust.

Éppen ezért alakította ki egy olyan útmutató tervét, mely elsősorban a vidéki néprajzi szakemberek munkáját segítette volna a gyűjtésben és a feldolgozásban egyaránt. Finnországi útja idején vetődött fel annak a lehetősége, hogy az ott általa feldolgozott gazdag muzeális anyagból egy katalógust — ahogy nevezte: „ty-

pológiá"-t — állítson össze. Ennek kiadására ugyan nem került sor, de kedves tervét sohasem vetette el, hanem magyar vonatkozásban igyekezett megvalósítani. Elkészítésére csak 1902-ben, közvetlenül halála előtt kapott megbízást. Elképzeléseit azonban már korábban papírra vetette. Ez a munka nemcsak azt mutatta volna meg, hogy mit kell egy vidéki múzeumnak gyűjtenie, hanem egészében a Néprajzi Múzeum anyagára épülve, annak legértékesebb tárgyait juttatta volna be a tudományos vérkeringésbe. Sajnos, ez a terve, mint annyi más, nem sikerült, de tanítványa és munkatársa, Bátky Zsigmond néhány

évvel később, némileg megváltoztatott formában — *Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére*. Budapest, 1906. — megvalósította.

A tudományos feldolgozás számára megteremtette a kiadás lehetőségét, magában a Néprajzi Múzeumban. Ennek annál is nagyobb volt a jelentősége, mivel a néprajznak ebben az időben nem sok publikálás állott rendelkezésére. Noha az *Ethnographia* 1890-ben megindult, de a folklór, nyelvészet, történelem kérdései mellett alig találunk benne az anyagi kultúrára vonatkozó tanulmányokat vagy közléseket. 1892-ben Xantus Jánosnak sikerült ugyan 500 korona támogatást szereznie a minisztéri-

umtól az Ethnographia részére azzal a feltétellel, hogy ennek fejében a Néprajzi Múzeum gyűjteményeinek egy-egy részletét közre kell adni. A sok munka, a rengeteg új tárgy leltározása, rendezése, feldolgozása miatt ezzel a lehetőséggel a Néprajzi Múzeum éveken keresztül nem tudott a szükséges mértékben élni, máskor meg az Ethnographia szerkesztősége a kliés drágaságára hivatkozva utasította el a közléseket.

Jankó egy felterjesztésében panaszkodik is az ilyen eljárás ellen: „... a tárgyi ethnographiát illustratio nélkül csinálni nem lehet, s hogy az illustratiokat bármennyire is reducáljuk, nekünk magyarok-

nak, kik illusztrált tárgyi ethnographiát még csaknem semmit nem adtunk ki — rengeteg a tennivalónk.” Éppen ezért már 1896-ban felveti a különválás lehetőségét és szükségét. Ekkor határoz úgy a Néprajzi Társaság, hogy az Értesítő külön, de mint az Ethnographia melléklete jelenjék meg. „A külön lapszámozással megjelenő Értesítő külön címet kap: A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője. Szerkeszti Dr. Jankó János, a Néprajzi Osztály vezetője”. A tárgyi vonatkozású cikkek ezután az Értesítőbe kerültek és az Ethnographia hosszú időn keresztül anyagi kultúrát érintő tanulmányokat nem, vagy csak elvétve közölt.

Lényegében itt kell keresnünk annak a felfogásnak kiindulópontját, mely hosszú időn keresztül a magyar néprajztudományt sokszor egymással szembenálló „tárgyi” és „szellemi” részre osztotta.

Az állandó folyóiraton kívül azonban a múzeum egyre növekvő értékes anyagának katalógusszerű kiadását is megindította. A „Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Gyűjteményei” című sorozat első száma 1899-ben látott napvilágot, és Jankó életében három száma jelent meg. Ez a kezdeményezése is halála után lényegében megszűnt, és a felélesztési kísérletek vékony eredményeként csak egy-egy füzet jelent meg.

A két kiadvány megindításával a Néprajzi Múzeum tudományos munkáját kívánta erősíteni és közvetve a tárgyak gyűjtését szorgalmazni. A leíró jegyzékkel a múzeum egyre jelentősebbé való gyűjteményeit akarta a nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe eljuttatni.

Jankó János vérbeli muzeológus voltát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy rövid életében is rengeteg kiállítást szervezett, rendezett. Még meg sem melegszik a Néprajzi Múzeumban, a Csillag utcai szűkös lakásban, máris kiállítás rendezéséhez lát. 1894 elején átdolgozta Xantus János korábbi kiállítási tervét, és a néhány helyiségben

lehetőleg mindenből igyekezett valamit megmutatni, a közönségnek ízelítőt adni. Ahogy a bérházból mind több és több lakást tudott megszerezni, úgy növekedett a kiállítás területe is. Az Ezredéves Kiállítás olyan mértékben megnövelte a múzeum állományát, hogy egy általános új kiállítás megrendezése vált szükségessé. Ez az alaposan átgondolt bemutató minden részében tükrözi Jankó tudományos felfogását.

A kiállítás három fő részre tagolódott: 1. A magyar alosztályban helyet kaptak a nemzetiségek is (német, szlovák, rutén, román, szerb, sokác, bunyevác, horvát, vend, bolgár). 2. A magyarral ro-

kon népek alosztálya. 3. A külföldi alosztály. Ez pontosan megfelel annak a tagolásnak, amit múzeumi működésének első évében már rögzített.

Az egyes alosztályokon belül azonos felépítésű részleteket talált a látogató. Az első a ruházatot mutatta be, mégpedig a férfi és női ruházatot egyaránt korosztályok szerint a csecsemőktől egészen a gyászviseletekig. „A ruházatnál főelem, hogy az összetartozó costume-*ket* együtt kell kiállítani, az anyag csekélységre sorozatos kiállítás (p. o. az ország összes főköltői egymás mellett a ruházatból kiválasztva) ma még nem enged meg.”

A házberendezés és tárgyai fejezetben modellek, fényképek, rajzok segítségével a lakóházakat és melléképületeiket mutatták be. „Itt megtartandó a nemzetiségi felosztás, noha kívánatos volna két sorozat összeállítása is: 1. amely a földrajzi viszonyok hatását tüntetné fel (alföld, dombvidék, erdő és erdőtlen hegyvidék építkezése); 2. amelyek az anyag szempontjából fejlődéssorozatot adnak (sövény-, fa-, közéépült fa-, vályoggal kevert fa-, vályog- vagy sár-, kő-, téglaház és pedig mindegyik szalma, nád, deszka, zsindely, pala, cserép- vagy bádog-fedéllel) aszerint a mint ezek az országban fellelhetők.” Ezek után bemutatták a szoba és a

konyha berendezését. A házi vagy kisipari munkaeszközöket aszerint állította sorba, hogy velük férfiak vagy asszonyok dolgoztak. Külső foglalkozások címén a földművelés, pásztorkodás, közlekedés bemutatása került sorra. Az ősfoglalkozások a halászat, vadászat, madarászat szerszámainra terjedtek ki. A kiállítás további részében a játékokról, jósló, gyógyító eszközökről emlékeztek meg.

Az így elrendezett kiállítás Jankó részletes tervei szerint, de munkatársainak (Semayer Vilibáld, Bátky Zsigmond) elrendezésében 1898-ban nyílt meg, amikor oroszországi expedíciója másfele szólította el. Az egész felosztáson

kétségtelenül érződik a nagy európai múzeumok hatása, elsősorban Hamburgé és Berliné, de a skandináv múzeumok ismeretét is ki lehet belőlük olvasni. Ehhez Jankó a maga gyakorlatából, felfogásából nagyon sokat tett hozzá (pl. a népviseleteknek nemek és koronként történő kiállítása, a munkaeszközök erőteljes hangsúlyozása stb.). Így ez a kiállítás nemcsak korának általános európai szintjét érte el, hanem azt túl is szárnyalta.

Élete egyik legnagyobb munkájának az 1896. évi Ezredéves Kiállítás Néprajzi Faluját tekinthetjük. A Néprajzi Falu eredeti ötletét nem az Artur Hazelius által alapított és 1891-ben megnyitott

stockholmi Skansenben, hanem a korszak nagy ipari és kereskedelmi kiállításáiban kell keresni. Már az 1873. évi Bécsi Kiállításon számos magyar és nemzetiségi parasztházat építettek fel. 1885-ben a budapesti kiállításon külön szobákat rendeztek be parasztbútorokkal, sőt bábukon az egyes tájak népviseleteit is bemutatták.

Hasonló, de különösen a trópusok építkezését szemléltető részletek e korszak nagyobb európai kiállításain csaknem mindenütt előfordultak. „Hivatkozom — írja Jankó — a múlt évben Bordeauxban, két év előtt Milánóban és Antwerpenben rendezett kiállításokra, amelyek keretéből nem hi-

ányzott a diorámák egész sorozata a »Plaisanse«, a régi városrészek utánzása a ballon captig, chatcau äerien stb.” A közvetlen mintaképet azonban közelebb kell keresnünk. „A bemutatás formája legcélszerűbbnek falu alakjában nyilvánult s így néprajzi falu — rendszeresen, gondos előtanulmány alapján össze állított falu — volt már látható a lemerbergi és prágai kiállításokon két évvel ezelőtt.”

A falu terve már 1892-ben felmerült, és 1893-ban megalakult az a bizottság, mely a Néprajzi Kiállítást készítette elő. Herrmann Antal dél-erdélyi, Vikár Béla dunántúli, Jankó János Bihar-hegységi terület építkezésének felderítésére kapott

megbízást. Közbejött betegségek miatt azonban feladatátczak Jankó János tudta teljesíteni. Ezért ő készítette el az egész tervet, „hogya háztípusok ismeretének mai állása szerint mely megyék volnának felkérendők, hogy az 1896-iki ezredéves kiállítás háziipari és néprajzi (XX) csoportjának keretében létesítendő néprajzi falu számára házakat építsenek”. Eredeti tervzetében 31 ház szerepelt, és ezek kiválasztását részben az eddigi irodalom, részben a nemzetiségek statisztikai elosztása szerint végezte.

A javaslatot elfogadták ugyan, de néhány megye nem vállalkozott a házak megépítésére. Végül is 24 készült el, ezek fele magyar, fele

pedig nemzetiségi területről származott, hozzájuk még egy cigányputri és négy pásztorépítmény csatlakozott, mutatván, hogy milyen fontosnak tartotta Jankó a magyaron kívül a nemzetiségek rendszeres néprajzi kutatását és bemutatását.

A kiválasztás rendkívül nehéz munkáját csaknem teljesen magára vállalta. Hiszen végül is 23 megye közül húszban személyesen kutatót a kiállítás egy adminisztratív munkatársával és kezdetben egy mérnökkel együtt. Ez utóbbi megbetegedése után a felmérés, rajzolás, szerkesztés nehéz munkáját is saját magának kellett végeznie.

Egy-egy kutató útján sokszor 8—10 falut is bejárt, hogy kétség-telenül megállapíthassa a legjel-lemzőbb házformát, annak beren-dezését, megismerje a népviseleteket. Kikérdezett, rajzolt, felmért, fényképezett, egyik faluból a má-sikba hol gyalog, hol szekeren törte magát. Hihetetlenül nagy és nehéz munkát végzett. Érdeemes lenne ez utak feljegyzésbeli, rajz- és fény-képanyagát összegyűjteni építé-szeti szempontból is.

Mivel az általa legrégebbnek vélt formákat együttesen nem ta-lálta meg, ezért a házak egyes ré-szeit külön is vizsgálta, és ezekből alkotta meg az általa feltételezett őstípust. „Így kellett kihüvelyez-

nünk minden háznál az alaprajzot, az utcai és udvari homlokzatot, az ajtók, ablakok, keimencék, a tető és kémény alakját, a telekberendezést, a melléképületeket, a kerítést, a kaput stb.” Ezekből a részletekből állította össze az elképzelt házat. A valóságban a legtöbb esetben mégis egy konkrét házat vásárolt meg, illetve a megyék kívánságának kellett engednie. Az említett módszer ma már számunkra aligha elfogadható, de érdemes összevetni azzal a — még a múlt század második felében is virágzó — eljárással, amely a népköltészeti kiadványokban a variánsokat összevonta, kiegészítette.

Jankó elképzelései csak azokban

az esetekben valósulhattak meg, amikor azok a megyék kívánságával egybeestek. Különösen a berendezési tárgyak, népviseletek kiválogatásában nem követték tanácsait. E tárgyakat ugyanis a helyszínen csak néha vásárolhatta meg saját maga, a vásárlást a megyék a helyiekre bízták, akiknek döntése pedig sokszor nem felelt meg a tudományos követelményeknek. Néhány helyen akadtak kiváló szakértők, ez mindjárt lemérhető az összegyűjtött tárgyakon. Ilyen volt Kalotaszegen Gyarmathy Zsigáné, s a palócoknál Pintér Sándor, akik valóban a legjellemzőbb tárgyakat gyűjtötték össze.

A Néprajzi Falut a Városligetben, a tó és a mai Széchenyi-fürdő közötti területen, utcásan építették fel. A falu központjában a községháza, az iskola, óvoda, a csárda és a templom állott. Ez utóbbit, mely a kalotaszegi Magyarvalkó templomának mintájára készült, a Jankó által olyan nagy hozzáértéssel gyűjtött Népies Munkaeszközök kiállítására szánták, végül mégis a Zichy Jenő kaukázusi expedíciójából származó tárgyakat mutatták be benne.

A Néprajzi Falu egy magyar szabadtéri múzeum létrehozásában nem játszott ugyan közvetlen szerepet, jelentősége mégis több szempontból is rendkívüli. Először is

hatalmas feljegyzésbeli anyagot eredményezett, mégpedig egy olyan korszakban, amikor a paraszti építkezésről a magyar néprajztudomány még alig tudott valamit. A hat hónapig álló falu lebontása után a házak berendezése a Néprajzi Múzeumba került, hozzájárulva annak fejlődéséhez. Joggal állapítja meg hát Jankó: „A kiállítás a Néprajzi Falu szervezésével kettős munkát végzett: érdekes látnivalót alkotott a nagy közönségnek hat hónapra s megteremtette a Néprajzi Múzeumot.” A kiállítás tudományos eredményein kívül valóban ekkor ismerte meg a nagyközönség a magyar néprajzot.

Mindezek után joggal mondhatjuk el, hogy Jankó János a magyar néprajzi muzeológia megteremtője és alapjainak lerakója. Akármerre nézünk ezen a területen, az ő keze nyomát vagy elképzeléseit még ma is felismerhetjük, pedig mindezt a hatalmas munkát nyolc év alatt végezte el.

A halála óta eltelt több mint hét évtized muzeológiai jelentőségét és hatását egyre világosabban mutatja. Azon az alapon, melyet ő lerakott, dolgoznak ma is a Néprajzi Múzeum osztályai, gyűjteményei, az általa gyűjtött tárgyak egyre értékeltebb történeti forrásokká válnak. Az általa alapított Néprajzi Értesítő sokasodó köte-

teci a magyar anyagi kultúra néprajzi vizsgálatának első számú kútfeje. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum megvalósítása napjainkban is emléket idézi.

ÖSSZEHASONLÍTÓ ÉS FINNUGOR KUTATÁSAI

Mind ez ideig arra szorítkoztam, hogy magyar és a nemzetiségek között végzett kutatásának különböző oldalaira rámutassak. A határokon túl azonban elsősorban mint a finnugor népek kutatóját tartják számon, elsősorban a Szovjetunióban és Finnországban. Mikor a magyar néprajzi anyagot már át tudta tekinteni, egyre világosabban látta, hogy kutatásait most már Oroszországban és Finnországban kell folytatnia, ha a magyarság legrégebbi néprajzának gyökereit is meg akarja találni.

Valójában az oroszországi néprajzi és antropológiai kutatás iránt Jankó kezdettől fogva érdeklődött, de eleinte csak ahhoz tudott hozzájutni, ami valamilyen számára hozzáférhető nyelven is megjelent. Az Ezredéves Kiállításra való előkészület, a gyűjtés, majd a Néprajzi Falu felállítása nagymértékben leköötötte, és nem is gondolhatott arra, hogy felkeresse Finnországot és Oroszországot. Erre először csak 1896-ban kerülhetett sor, amikor valószínűleg a fiatal gyakornok, Bátky Zsigmond kíséretében először Helsinkit kereste föl. Első helsink-i útjának naplója mind ez ideig nem került elő, de későbbi egyes utalásaiból arra lehet követ-

keztetni, hogy nagy szeretettel fogadták. Lehetőség nyílt arra, hogy csere révén Helsinki után Budapesten lett volna világon a legnagyobb finn néprajzi gyűjtemény.

Útja során felkereste Pétervár és Moszkva gyűjteményeit, és a futó áttekintés is arról győzte meg, hogy a magyar néprajz kérdéseit az orosz múzeumok anyagának ismerete nélkül igazában nem lehet megérteni. Kutatásaiban már ekkor is különös súlyt fektetett a finnugor és a török-tatár anyagra. Tapasztalnia kellett azonban, hogy az orosz múzeumok nehezebben mozdulnak, és így aligha kínálkozik lehetőség a velük való cserére. Te-

hát inkább az önálló expedíció jelentőségét hangsúlyozta, amelyre a feltételek itthon is és Oroszországban is a legjobban adottak. Ez útja alkalmával megnézte a Nyizsnyij Novgorod-i vásárt és kiállítást is, melynek néprajzi érdekessége különösképpen magával ragadta, és még jobban látta, hogy oroszországi összehasonlító anyag nélkül a finnugor néprajz területén nem lehet előrehaladni.

Első útja csupán hat hétig (júl. 1 — aug. 15.) tartott, ez a rövid idő is kétségtelenné tette számára, hogy „. . . ha meg akarjuk ismerni őstörténetünket, ha meg akarjuk érteni néprajzunknak ebből a korból maradt elemeit, vissza kell tér-

nünk oda, ahonnan jöttünk: az orosz területre”. Egyre világosabban látta, hogy az előtte álló nehéz feladatokat csak úgy tudja megoldani, ha megismeri „az orosz tudást, az orosz irodalmat, az orosz gyűjteményeket”.

Ekkor kapja gróf Zichy Jenőtől azt az ajánlatot, hogy mint etnográfus vegyen részt harmadik ázsiai expedíciójában. Zichy a millennium korának jellegzetes alakja, aki a tudományos életben nagy szerepet játszott, elsősorban hatalmas vagyonával. Tudományos képzettsége, ismerete nemigen volt. Többnyire fantasztikus terveket kovácsolt. Így a Kaukázusban családja eredetét és rokonságát

kereste. El akart jutni Mongóliába és Kínába, ahol a „Batu khán által 1241-ben Magyarországról zsákményként elhurcolt és állítólag Kínába szállított Árpád-kori okmányok”-at akarta felkutatni. A magyar tudomány szerencséjére azonban jó szakembereket nyert meg az expedíciójához, akik — amint az Jankó naplóiból is kiderül — sok nehézség és vita árán, de mégis jelentős eredményeket tudtak elérni.

Vállalkozásának és munkájának érzelmi rugóit nagyon szemléletesen írja le Jankó naplójának egyik részletében: „1896. nov.-ben Zichy Jenő gróf úrral olyan szerződést kötöttem, mely szerint én őt a

magyar kérdés kutatása céljából teendő ázsiai expedíciójában elkísérni tartozom, mint ethnografus; e szerződés pontosan megállapítja, hogy a tervet közösen csináljuk meg, s így abban nekem éppen annyi részem van, mint neki. Hogy erre miért helyeztem kiváló súlyt, azt a következőkkel okolhatom meg: ha Zichy gróf arra szólít fel, hogy menjek vele Afrikába, vagy nem megyek vagy csak a legdrágább feltételek közt vállalkozom arra, mert a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának ugyan nagy gazdagodást jelent egy kiváló és kritikus afrikai gyűjtemény, de semmi esetre sincs nagyobb hatása a magyar nemzeti

művelődésnek sem mélyítésében, sem fejlesztésében; de ha Zichy Jenő arra szólít fel, menjek vele oda, hol a magyarok éltek, arra vállalkozom a legolcsóbb feltételek mellett is, azért tűnök, szenvedek, nyomorgok, lemondok, mert tudom, hogy nemzeti missiot teljesítetek, nemcsak a múzeumot gyarapítom, hanem minden lépésemmel, mit ezen a talajon teszek, a nemzeti művelődést viszem előre. S ezért szilárdan eltökéltem magam arra, hogy Zichy Jenőt követem addig, míg ez irányba halad s azon túl egy lépésnyire sem.”

Közben egy nagyon érdekes elméletet alakított ki magában, mely lényegében további működé-

sét megmagyarázza. „A finnugor népek egy óriási háromszögben laknak, melynek három szögletpontját a magyar, a finn és az osztják nép képezi. Az eddigi anyaggyűjtésekből constatalni lehet, hogy tárgyi néprajzban az osztják áll a legprimitívebb fokon; következik ezután a finn, mely tárgyi néprajzával körülbelül a magyarság magyarföldi első századokbeli állapotának felel meg s végül maga a magyar, melynek tárgyi néprajza a legfejlettebb. Ebből nyilvánvaló, hogy figyelembe véve a geográfiai helyzetet, valamennyi finnugor nép, névleg a vogul, cseremis, mordva, zürjén, votják, lapp stb.-nek tárgyi néprajza csakis a három

fokozat közé eshetik, hol egyikhez, hol másikhöz közelebb; hogy mihelyt a három saroknép egész tárgyi néprajzát ismerjük, legott adva van az összes finnugor népek sajátlagos 'etnografiája (természetesen a török hatás kizárásával)."

Az összehasonlításnak ez a módszere mai szemmel nézve természetesen túlságosan leegyszerűsített. Hiszen e népek anyagi kultúrája természeti, gazdasági és társadalmi környezetüktől nem függetlenül fejlődött, hanem azzal szoros kapcsolatban. Így a három nép anyagi kultúrája évezredek alatt olyan messze került egymástól, hogy legfeljebb apró töredéket

őriztek még az egykori közös műveltségből, és mindennek segítségével nem is lehet valamiféle őskultúra vázát helyreállítani. Természetesen azonban abban a korban, amikor az anyagi kultúrában és az antropológiában egyaránt az eredetet keresték, ez a lépés nagyon termékenynek ígérkezett. Annál is inkább, mert a kitűzött feladat megvalósításához Jankó megfelelő felkészültséggel és energiával rendelkezett.

Elsősorban a magyar tárgyi anyagot ebben a korszakban senki olyan jól nem ismerte, mint ő. Hiszen oroszánrésze volt az Ezredéves Kiállítás anyagának összegyűjtésében, külön gondot fordít

tott a népies munkaeszközök minél alaposabb összeszedésére. A Néprajzi Falu felépítése, a vidéki múzeumok anyagának áttekintése jó iskola volt számára. Ekkor már megjelentette két nagy monográfiáját, a Balaton vidék néprajzi feltárására jelentős lépéseket tett, és több kisebb közleménye is napvilágot látott.

A második népnek, a finnek az alapos vizsgálata, ugyancsak nem okozhatott nagyobb nehézséget, hiszen ekkor már jelentős publikációk álltak a rendelkezésére, s a finn néprajzi múzeumok anyaga sokkal gazdagabb volt e korban, mint a magyar. A finn nép anyagi kultúrájáról viszonylag rövid idő

alatt is jó áttekintést lehetett szerezni a finn múzeumokban.

Végül marad az osztják, ennek anyagát kisebb részben publikációkból, továbbá a finn múzeumok tárgyaiból, de főleg az orosz forrásokból lehetett megismerni. Mind-azonban kevésnek látszott egy általános áttekintéshez, ezért Jankó már kezdettől fogva számolt azzal, hogy az osztjások anyagi kultúráját a helyszínen is tanulmányozni fogja.

Természetesen tisztában volt azzal, hogy a finnugorság teljes anyagi kultúrájának feldolgozása és összehasonlítása még a megadott pontokon is lehetetlen. Éppen ezért csak bizonyos tárgyköröket

emelt ki. „Kétségtelen az, hogy egy a magyarság és történetére világot vető tudományos expedícióban ethnographiai szempontból csakis a halászat lehet útmutató, melyet magyar részről Herman Ottó és Munkácsi Bernát elég jól kidolgoztak; már ezekből nyilvánvaló, hogy halászatunknak finnugor s török-tatár alaplemei s ezenkívül szláv járulékelemei vannak.” Természetes tehát, hogy éppen az előmunkálatok és Jankó ismeretei következtében elsőrendűen a halászatot választotta kutatásának tárgyául.

A másik központi téma a sámánizmus lett volna, melynek magyaroknál megőrzött elemeit már

többször is felemlítették az irodalomban. A sámánöltözékekhez a múzeumok adhattak ugyan megfelelő anyagot, de igazában ezt a helyszínen kellett volna tanulmányozni. Erre Jankó Mongóliát szemelte ki, ahol a különböző népcsoportok keverednek egymással.

Ezenkívül feltétlenül fel akarta használni az antropológiát is a közös vonások kimutatására. Jankó rendkívül jó antropológiai ismeretekkel rendelkezett, ami monográfiáiban is jól lemérhető. E korszakban az antropológiai kutatások szorosan összefonódnak a néprajzi vizsgálatokkal, különösen akkor, amikor a rokon népek kutatásáról volt szó. Így tudjuk, hogy Reguly

Antal mennyire nagy fontosságot tulajdonított az antropológiai méréseknek, és Pápai Károly is foglalkozott a rokon népek embertani vizsgálatával.

Mindezek alapján így vetődött fel a kutatások egyik központi kérdése: „Van-e az osztják-magyar nyelv rokonságának bizonyítéka akár tárgyi analógiák, akár a vérbeli egyczés szempontjából a két nép ethnographiájában és anthropológiájában?” A fenti előkészítő kutatások után kerülhetett sor arra, hogy az eddig feltárt anyag ismeretében viszonylag rövid idő alatt megfelelő eredményeket lehessen elérni egy osztjások közé vezetett expedíció segítségével.

Ilyen előzmények után, 1897. július 19-én indult el Jankó János 15 hónapig tartó útjára. Berlingen keresztül először Helsinkibe utazott, hogy az ottani gazdag múzeumi anyagot tanulmányozza. Nagy szeretettel és segítőkészséggel fogadták a finn tudósok: nyelvészek, régészek és néprajzkutatók egyaránt. Az anyag gyűjtését elsősorban a Finn Néprajzi Múzeumban, a Történelmi Néprajzi Múzeumban, a Halászati Múzeumban és a Finn Irodalmi Társaságban végezte. Éjjel-nappali munkával két hónap alatt egy rajzoló segítségével 1300 tárgyat rajzolt le, mért meg és írt le. Ezenkívül igen terjedelmes néprajzi anyagot dolgozott fel az

adattárakból és a még nem közölt gyűjtésekből. Mindez lényegében olyan áttekintést szolgáltatott a számára, hogy büszkén tekintve anyagára, leírhatta: „Ezekből együtt megkaptam az egész finn néprajz minden tárgyának hű képét, typológiáját, mely immár a többi finnugor népek etnográfiajának feldolgozásával vezérfonalul fog szolgálni.”

Felkeresett néhány vidéki múzeumot is, majd egy pár napos helyszíni gyűjtésre indult Karjalába. Karjala archaikus kultúráját nem győzte csodálni, jegyezni, rajzolni és fényképezni. A Ladoga tó közelében tovább szaporodtak halászati jegyzetei, és megállapított-

ta: „... a finnektől több anyagot tudtam beszerezni, mint amennyi erről Herman Ottónak a *Magyar Halászat*ról írt kitűnő könyvében foglaltatik.” Egy másik útja Tau-merfors vidékére vezetett, ahol ugyancsak gazdag tapasztalatot szerezhett. Így miután 80 különböző témájú finn tárgyi néprajzi könyvet, cikket feldolgozott, munkáját befejezte, mert valóban teljes áttekintéssel rendelkezett a finnek anyagi kultúrájának alapvető kérdéseiről.

A finn néprajz és régészet vezetői rendkívül nagyra értékelték Jankó munkáját. Ennek eredményeképpen J. R. Aspelin, a finn régészet kimagasló alakja felszólította,

hogyan finn kutatásai eredményeként adja ki a finn anyagi kultúra tipológiáját. Jankó kissé gondolkozott a nagyon megtisztelő és csábító ajánlaton, azonban mégsem vállalta el, mert ez minden más célkitűzésétől eltérítette volna. A finn források, igaz, ezt a kérdést bizonyos mértékig másképpen mondják el, az azonban kétségtelen, hogy Jankó munkásságának része volt abban, hogy Th. Schwindt 1905-ben kiadta a finn halászat és vadászat képes atlaszát.

Helsinkiben nemcsak a finn, hanem a kisebb-nagyobb lapp, cseremis, mordvin, vogul-osztják gyűjtések tanulmányozására is lehetősége nyílt. Így valóban ide-

jét nagyon alaposan használta ki, és három hónap alatt hihetetlen mennyiségű új ismeretet szerzett.

Rendkívüli hatással volt rá az a módszer, ahogy a népi kultúrát a finnek tudatosan és rendszeresen nemzeti műveltségükbe beépítették. A hatalmas társadalmi gyűjtő munka, a számos és gazdag néprajzi múzeum, mind, mind ennek szolgálatában állt. Ez a népi jelleggel átítatott nemzeti műveltség tette lehetővé, hogy a finnek az orosz cári uralom alatt is meg tudták kultúrájukat őrizni. Mindez azt is magával hozta, hogy a néprajz rendkívül fejlett volt Finnországban a magyar viszonyokhoz

képest. „E fejlődés egyik fő titka az volt, hogy a vezérszellemek európai műveltségű emberek voltak; egy Aspelin, Schwindt, Krohn, Heikel stb. ma is élő és oszlopos tagjai annak a gárdának, mely a Kalevalából sarjadzó finn nemzeti kultúrát alig hatvan év alatt megteremtette. Ezek az urak valamenynyien ismerik a nyugat módszerét és gyűjtik a kelet anyagát. Páratlan liberalizmussal voltak mindenben segítségemre, megengedték, hogy mindent lerajzoljak és publicáljak, amit csak múzeumaikból arra valónak tartok, czenkívül számtalan útbaigazítást adtak az orosz birodalomban teendő utunkhoz és kutatásainkhoz.”

Finnországi kutatóútjának még egy másik eredményét is meg kell említenem: ez U. T. Sireliusszal való kapcsolata. A fiatal finn kutató egyetemi évei alatt történeti kutatásokkal foglalkozott, de Jankó munkája a Finn Néprajzi Múzeumban annyira magával ragadta, hogy társul szegődött mellé oroszországi útja egy részén, és az ő hatására kezdte meg az osztjások közötti kutatóútját, és vált később a finn-ugor néprajz egyik kimagasló egyéniségévé.

Kétségtelen az, hogy Jankó módszerben és tárgyi anyagban egyaránt nagyon sokat tanult a finn néprajztudománytól. Az is biztos azonban, hogy munkamódszere,

hihetetlenül nagy munkabírása, összehasonlító kutatásai a finnekre is hatottak, annál is inkább, mert néhány jelentékeny munkája német nyelven is megjelent, és így a kutatás számára hozzáférhetővé vált.

Jankó robbanékony, de kedves egyénisége sok finn barátot szerzett. Megmutatkozott ez elutazásakor is, amikor a korai hajnal ellenére is a finn tudomány olyan nagyságai kísérték ki a pályaudvarra, mint Aspelin, Setälä, Paasonen, Heikel, Hackman és mások.

Jankó és családja 1897. október 30-án érkeztek meg Pétervárra, kelet Párizsába. A kutatást az Orosz Tudományos Akadémia Antropo-

lógiai és Néprajzi Múzeumában kezdték meg, ahol V. V. Radlov a legnagyobb szolgálatkésztséggel lehetővé tette számukra, hogy még az ünnepek alatt is dolgozhassanak. Itt mégis sokkal nehezebb körülmények között ment a munka, és viszonylag kevés halászati tárgyat találtak. Ekkor figyelmeztették, hogy keresse fel Varpakhovszkijt, aki csak nemrégiben tért vissza az Ob mellékéről. Varpakhovszkij már elkészült halászati munkájának kefelevonatából mindjárt át is adott egy példányt Jankónak, és megengedte, hogy ládáit kicsomagolva, gazdag halászati anyagából a legfontosabbakat lefényképezze.

Mindennél azonban sokkal jelentősebb volt számára az orosz halászáti irodalom felfedezése. Oroszországban a múlt század végének utolsó évei alatt mintegy 9000 kisebb-nagyobb munka jelent meg, amit a nyugati irodalom egyáltalában nem ismert. Természetesen arra nem is gondolhatott, hogy valamennyit átnézze, de a legfontosabbakat igyekezett megszerezni. Különösen nagyra értékelte Baer-Danilevszkij 9 kötetből és 4 albumból álló hatalmas munkáját, mely későbbi kutatásaiban és feldolgozásában egyaránt nélkülözhetetlen segítőtársa lett.

A sámánizmus kutatásában ugyancsak hihetetlenül gazdag

anyagot lelt az Akadémia Néprajzi Múzeumában. „Az itt levő sámán ruhákon feltűnő sok a vasból kovácsolt mindenféle állatalak és rézből kivert emberalak s különböző nagyságú maszk. Az irodalom megtanít arra, hogy mindezen állat és emberalakoknak éppúgy megvan a maga samanistikus jelentőségük, mint ugyanezen alakok azon festett ábrázolásainak, mely a sámán varázsdobján előfordulnak. De a vas és rézalakokon valami sajátos archeológiai jelleget láttam, mintha archeológiai analógiáit Aspelin atlaszaiban láttam volna. Megmutattam a dolgokat expediciónk archeológusának s az ő gazdag archeológiai fényképgyűj-

teményéből legott constatáltuk, hogy az archeológiai állat és ember alakok egy egész csoportja, melyeket eddig dísztárgyaknak tartottak, tisztán samanistikus előállítások.”

Jankót munkájában a pétervári tudományos világ mindenben támogatta. Nemcsak lehetővé tették kutatásait, hanem nehezen kapható könyveket is megszerezték számára, tanácsaikkal segítették. Ezenkívül cári ukázzal látták el, amely további oroszországi kutatásaiban nagyon sokat segített.

1898 februárjában és márciusában Tallin, Tartu, Riga, Jelgava, Mitau, Vilnius, Szmolenszk, Moszkva, Kijev, Ogyessza, Szevasztopol,

Kercs múzeumait látogatta sorra. Egyes helyeken sok és jó anyagot talált, másutt nem volt néprajzi gyűjtemény. Moszkvában meglepte, hogy két év alatt a múzeum anyaga mennyire meggyarapodott. Útjának eredményeit az alábbiakban foglalta össze: „1. fel kell dolgoznunk a tartui észt gyűjteményt az utolsó darabig; 2. a rigai és mitai gyűjtemények lett anyagából az ugor vonatkozásuakat; 3. a moszkvai Rumjanczov múzeum egész magyarországi anyagát, melyek a hatvanas évekből származván történeti értékűek s végül 4. a moszkvai történeti múzeum pásztoréleti gyűjteményét, mely a miénkhez számtalan analógiát nyújt.”

Visszatekintvén a nyolchónapi út eredményeire, Jankó megállapította, hogy sokkal többet tanult, mint a nyugati múzeumokban, hiszen a magyarság ősi műveltségének minden jelentős nyoma keletre mutat, és sajnálatos, hogy a meglevő idegenkedés és a nyelvi nehézségek megakadályozták a magyarok számára az orosz néprajzi irodalom megismerését.

Jankó szeme azonban nemcsak a múltba tekintett, és nemcsak történetünk homályba vesző korszakait kutatta. Észrevette kora jelenségeit is. Így pl. nagyon szemléletesen írta le a nemzeti kultúrák közötti küzdelmet, amely akkoriban a Baltikumban a németek, a balti

népek és az oroszok műveltsége között lejátszódott. Ott, ahol a népek saját kultúrájukra tudtak támaszkodni, nemcsak hogy megmaradtak, hanem műveltségük még a politikai elnyomás ellenére is felvirágzott, míg ahol ezt nem sikerült megtartani, ott rövidesen valamelyik nagy népbe olvadtak be. Utalásaiból sokszor kitetszik, hogy a finnek, észtek és litvánok példáját nemcsak nagyon rokonszenvesnek ítélte, hanem a magyarságot is műveltségének ilyen jellegű átalakításával szerette volna a Habsburg-uralom németesítő hatásától megőrizni.

Az expedíció tagjai március 31-én érkeztek meg Tbiliszibe,

hogy ott Zichy Jenővel a további teendőket megbeszéljék. Ez a megbeszélés alaposan megnyirbálta Jankó elképzeléseit. Először is a gróf nem járult hozzá, hogy a Dnyeszter, Dnyeper, Azovi-tenger Don és Kubán halászatát tanulmányozza, pedig ez azért lett volna nagy jelentőségű, mert a magyarság vándorlása során ezen a területen vonult végig. Sajnos a Kaukázus halászatának tanulmányozására fordított idő is nagyon összezsugorodott. A sámánizmus tanulmányozásáról Északnyugat-Mongóliában Kobdo környékén teljesen le kellett mondania. Bár e kérdés továbbra is foglalkoztatja, és minden elérhető irodalmat elolvasott

és feldolgozott ezzel kapcsolatban, önálló terepkutatást nem végezhetett, és csak irodalmi és múzeumi ismereteinek összefoglalását hagyta hátra.

Sokáig az osztják út is meglehetősen bizonytalannak ígérkezett, de végül is a Kaspi-tenger, a Volga és az Urál halászatának vizsgálatával együtt mégis megoldódott. Valóban mindennapos harcokról volt itt szó Zichy értetlenségével. Nagyon jól érzékelteti ezt Jankó naplójának egy kis részlete: „... kértünk a gróftól rajzoló, kértünk fotografust, nem kaptunk; kértem engedje meg, hogy néprajzi gyűjtés céljából 3 napra vidékre mehessek, kérésem nem vétetett

tudomásul; kértük, váltson Csiki zoológus társunknak vadászengedélyt, hogy legalább lőhessen, nem váltott; kértem, hogy a Kura halászatának legalább legklasszikusabb tárgyait, a tömlőkön úszó csolnakot és vetőhálót vegye meg, nem vette meg; kértem, hogy 10 napra menjünk a Kumára, melynek halászati szempontból való tanulmányozását Herman Ottó már 1887-ben fontosnak jelentette ki, nem tette meg." Így folytatódik a napló a továbbiakban is, annak bizonyítékául, hogy a helyi nehézségeken kívül milyen elutasításokkal kellett nap mint nap megküzdenie.

A kaukázusi tartózkodásnak azonban bizonyos credményei

mégis születtek. Először is Zichy lemondott családja vélt grúz rokonságának további kutatásáról, és elismerte az osztjákokkal való rokonságunkat, amit korábban szóban és írásban a legmerevebben tagadott. Jankó a Kaukázus népeinél olyan tárgyakat talált, elsősorban a halászat területén, melyeket az ugorokkal egyikezett kapcsolatba hozni. Ezek részletes kikutatására szeretett volna később egy expedícióval visszatérni.

Bakuból indulva az egész expedíció hajóval szelte át a Kaspi-tengert, és úgy jutott el április 21-én az orosz halászat fellelővárába, Asztrahanyba. „Asztrakhánban 2 múzeum is van, egy történeti és

egy halászati; 3 nap alatt mindkettőt végig néztem s klasszikus dolgokat találtam bennük; lószárcsont síneken fűtő szánok, a magyar vejszék, pásztorcserények, kuttyogatók, kaszurok, horgok, köves és gyékényes hálófelszerelések, tuzserek, hálókötőtűk stb. volgamelléki másai egyszerre kiáltóan parancsoltak rám, ki a Volga deltájába! lássam az élő halászatot.” Több kisebb-nagyobb utat is tett, és a fő halászati idényben annyi mindent látott, hogy végül megállapítja: ... 15 halásztelepet látogattam meg a delta különböző pontjain s megtaláltam ott az egész halászati »tanya« és »vonyó« rendszert, melyet Herman Ottó, a

*Magyar Halászat*ról írt könyvében az árpádkori oklevelek alapján oly remekül, de összehasonlító anyag híján félénken hüvelyez ki. Ez pedig azt jelenti, hogy itt a Volga mellett ma is ugyanazon halászati rendszer él, s melynek nálunk csak halvány nyomai maradtak fenn.”

Nappal a halásztanyákat járja, éjszaka a tárgyakat rajzolja, illetve a máshol elérhetetlen könyveket jegyzeteli a hallatlanul gazdag könyvtárban. A magyar halászat összehasonlító anyagának gyűjtésében ez útjának egyik legeredményesebb két hete. Májusban a Volgán utaztak felfele, és közben megtekintették a szaratovi, samarai és szimbirszki múzeumokat is,

melyek azonban az eddigiekhez képest túlságosan sok anyaggal nem szolgáltak.

Az útnak azonban volt két érdekes kitérője, mely gazdag eredményekkel járt. Az egyik Uralszkba vezetett, ahol Borogyin, a halászat kormánybiztosa nemcsak kitüntető szívességgel fogadta, hanem az Urál halászatáról szóló könyvével is megajándékozta, sőt megengedte, hogy készülő munkájának rajzait is felhasználja. Itt volt alkalma az Urál folyó halászatának a terepen történő tanulmányozására is.

Arra is sikerült módot keríteni, „... hogy egy napot a mordvinek és egy napot a csuvasok között

töltsek, amazokat Oszanovka, emezeket Kazanla községben keresve fel. Ez utóbbi két kirándulásnak ugyan tudományos szempontból semmi jelentősége sincs, mert hiszen egy-egy nap alatt csak személyes ismereteim bővítéséről lehet szó, de nem tudományos kutatásról, mégis külön is fel kell ezt említenem, mert ebben az esetben a gróf megengedte, hogy számlájára néprajzi tárgyakat vásároljak. A két nap alatt összesen mintegy 80 kitűnő tárgyat (costumeök) sikerült összevásárolnom 80 rubel árban.”

Május 28-án érkeztek meg Kazanyba, melyet Jankó Helsinki után a világ második finnugor

kutatási központjának nevez. A rövid idő miatt itt csak az egyetemi gyűjteményt tudta alaposabban tanulmányozni, amelyben Szmirnov professzor a legnagyobb készséggel kalauzolta. Elsősorban az ugarsággal kapcsolatos anyagot tekintette át, hiszen készülő expedíciójában erre volt a legnagyobb szüksége. Elsődlegesen ugyancz a szempont vezette akkor is, amikor Perm, Jekatyerinburg, Tyumeny és Tobolszk múzeumait tanulmányozta, melyek közül az utóbbi akkor még csak kizárólag osztják anyagot tartalmazott.

„S minthogy orosz utam alatt alkalman volt megismerni a helsinki, pétervári és moszkvai

múzeumok anyagát is s így az orosz birodalom hat nagy osztják gyűjteményét, ma konstatálhatom, hogy Pápai Károly osztják gyűjteménye, melyet múzeumunk őriz, az orosz gyűjtemények felett úgy tárgyainak számára mint eredetiségére és ősiségére nézve páratlanul magasan áll s a mennyiben a nyugateurópai gyűjteményeket is ismerem, melyek közül a florenczi (Sommier) és stockholmi (Martin) a legkiválóbbak, hozzá tehetem, hogy ma egész Európában nincs oly fontos osztják gyűjtemény, mint a miénk és ez a tény annak tudományos értékesítését kétszeresen erkölcsi köteletségünkké teszi.”

Ott állt tehát Jankó az ígéret földje előtt, hogy megkezdheti osztják kutatását, és ezt siker reményével tehetné, mert minden magyar elődjénél sokkal jobban felkészült az útra. „Ma én jól előkészülve indulok oda — írja —, s ha csak egy kicsit kedvez a szerencse, 4 hó alatt végzek annyit, mint ő (ti. Pápai Károly) 1½ év alatt, haza megyek biztos eredménnyel, hiszen tárgyi ethnografiánk elemcinek egész sorára ki tudom mutatni az ugor eredetet s az osztják monografiát úgy kidolgozhatom, mint senki más előttem.”

Azt pedig, hogy éppen az osztjásokat választotta tanulmányozása tárgyául, sok minden kérdés

összevetése folytán alakult ki benne amit naplójában saját maga fogalmazott meg pontokba szedve:

„1. Az osztják a legősibb állapotokat megőrző ugor nép

2. hogy ethnografiai typológiájának megállapítása oly fontos kulcs az ugor ethnografia megértésére, hogy a finnek az én javaslatomra az idén két szakembert is küldtek ki typológiai tanulmányok céljából az osztják földre;

3. hogy az osztják nyelv az ugor nyelvek közül a magyarhoz legközelebb áll mégis előttünk és általában a legkevésbé ismert népek közé tartozik s így kikutatásától nem egy szempontból őstörténetünk megvilágítását várhatjuk;

4. hogy a mindössze 20 000 főből álló nép rohamosan halad a végső pusztulás s teljes eloroszosodás útján, ami a tudományos kutatás sürgősségét okolja meg;

5. hogy Zichy Jenő gróf úr expedíciója nyelvészét, Pápay Józsefet az osztják nyelv kikutatásával bízta meg, ami már magában is óhajtandóvá teszi az ethnografiai és anthropológiai kutatás parallel megindítását s végül

6. hogy múzeumunk őrzi boldogult Pápai Károly gyűjteményét, egy bár pontos, de igen rövid jegyzékkel, melynek tudományos értékesítését az ő korai halála és jegyzeteinek gyorsírással történt vezetése következtében csakis az

osztjákság újabb felkutatásának alkalma teszi lehetővé.”

Jankó útja kiindulópontjául Tobolszkot választotta, ahol „Nyikolaj” nevű kis hajóját szűkre szabott anyagi lehetőségeihez képest az expedícióhoz szükséges minden felszereléssel ellátta. Ezen a kezdetleges eszközön töltötte útja 68 napjának jelentős részét. Tobolszktól nagyon nehéz körülmények között jutott el Gyemjanszkojéig, ahol a hasonló nevű folyóra fordult be, és oda-vissza 300 verszt távolságot tett meg. Visszatérve a Irtisre, tovább tanulmányozta az irtisi osztjákságot Szamarovóig, és így összesen 500 versztet hajózott az Irtisen.

A kutatást az Ob völgyében fel- felé haladva folytatta. Szamarovótól Szurgutig terjedő útja közben behatolt a Szalim völgyébe 300 verszt távolságba, majd lejjebb a Nagy-Jugán völgyét kereste fel, melyen jövet-menet 1100 versztát eveztek. „A Jugánban előttem szakember csak egy járt, a svéd Martin, aki azonban a folyón fel csak 260 verstre jutott, míg én 540 verstre hatoltam be, a Demjanka és Szalim völgyében pedig előttem szakember nem járt egyáltalában.”

Mindez egymagában is különös jelentőséget kölcsönöz útjának, hátha még ehhez hozzávesszük kutatási módszerének újszerűségét is. Ekkor áll csak előttünk az, hogy

milyen nagyszerű munkát végzett Jankó e viszonylag rövid idő alatt. Legjobb azonban, ha a módszerek és eredmények felsorolásában ismét neki saját magának adom át a szót:

„Ezen az összesen 2800 v. = =2985 km. úton találtam mintegy 75 jurtat kb. 2¹/₂ ezer lakossal és mindegyikben részletes néprajzi felvételt csináltam; megállapítottam minden jurta lélekszámát, összeírtam a családokat, kiválasztva a gyökereseket, feljegyezve a bevándorlottakról, hogy honnan és mikor telepedtek be, a kihalás arányát és okait, az eloroszosodás mértékét és módját és okait, az anthropológiai megismerés céljából 60 emberen 47, további 65 em-

beren 4, összesen 3080 méretet eszközöltem, demografiai viszonyaik kimutatása céljából 125 családfővel egyenként 17 kérdőpontot töltöttem ki, összeírtam az osztják ház leltárát, megfigyeltem a halászatot és részben a vadászatot, feljegyeztem szokásaikat, ahol kinyomozhattam: ősvallásuk maradványait és mindent, amit életükről megtudhattam, például gyűjtöttem az osztják háztartásról, kiadásai és bevételeiről, gyűjtöttem 300 néprajzi tárgyat, 30 koponyát, 2 teljes csontvázat, készítettem 150 fényképet s az egész út minden napjáról pontos naplót vezettem.”

Mindennek a hatalmas anyagnak mind ez ideig sajnos csak egy

nagyon kis része került nyilvánosságra. A tárgyi anyagból ugyan itt-ott közöltek kisebb részleteket, de egészében a legutóbbi időkig nem került feldolgozásra. A naplóiból, jelentéseiből és egy valószínűleg előadásra szánt összefoglalásából azonban csak egy-egy kiemelt adat látott napvilágot, de a benne levő rengeteg ismeret mind a mai napig kiadatlan, naplónak jelentős része pedig még most is lappang.

Írásaiban, feljegyzéseiben rengeteg olyan adatot találunk, melyek kétségtelenül rendkívül értékesek a tudomány számára. Így többek között érdekesek azok a megállapításai, melyekben össze-

foglalja a Jugán-völgyi osztjakokat az Ob mellékietől megkülönböztető jegyeket: „A Jugán völgyében teljesen eltűnik a hímzés; hímezni a jugáni nem tud, az egyetlen ornamentika, melyet ismer és gyakorol az a kéregornamentika. Halászszerzőságaiban teljesen eltűnik a furt kő ismerete, ami annyira jellemzi az irtis—obi osztják halászatot; az épület egészen más, nem egyéb az, mint a fából megépített sátor, a fürdőházat egyáltalában nem ismeri, a fürdést egyáltalában nem gyakorolja, pedig a fürdőház és fürdés kedvelése az Irtis, Demjanka és a Szalym minden osztjákánál megvan. A különbség nemcsak az ethnografiában, az anthro-

pológiában is kiélesedik; amazok osztjájai közt sok a kékszemű, szőkehajú a Jugán 30 jurtája közül egyben van kékszemű s arról is pontosan tudjuk, hogy az Ob mellől telepedett be. Azoknál ló és tehén a háziállat a Jugánban ezek valamint a szárnyasok ismeretlenek s egyedül a rénszarvas és kutya a háziállat. Ha 10 tárgyat elveszem, melyben a vas szerepel, s melyet saját bevallása szerint az oroszól vesz, a jugáni osztják maig is a legprimitívebb ember képét tárja elénk, aki csak fa és csont korszakát éli s amilyen volt kétségtelenül a demjankai és szalymi osztják is 100 év előtt. Ősi erdei lakósok ezek roppant alacsony kultúrával, mely

azonban éppen ezért felette érdekes.”

A napló rengeteg szellemi és anyagi kultúrára, valamint a megvásárolt tárgyakra vonatkozó ismeretet tartalmaz, keverve egyéni megjegyzésekkel és megállapításokkal. Így, ha az a jövőben kiadásra kerülne, kétségtelenül bizonyos kihagyásokra, illetve átcsoportosításra lenne szükség.

Jankó a néprajzi és embertani feljegyzéseken kívül szociológiai észrevételeket is bőven rögzített. Így pl. ahol csak lehet, megállapítja az osztják háztartás felszerelésének értékét, továbbá a termelését és szükségleteit. Ez halála után meg is jelent egy kis munkájában, mely-

ben megrendítően írja le egy szegény osztják vadász életét és annak küzdelmeit a kizsákmányoló orosz kulák kupeccel, világosan rámutatva a cári Oroszország nemzeti-ségeket elnyomó és kizsákmányoló politikájára. Sőt még arról is megemlékezik, hogy az oroszok kutatják a szibériai bennszülöttek kihalásának okait, de megszüntetésére nem tesznek semmit, mert ez már sértené a kulák érdekeit. Enélkül pedig képtelenség e kis népek kipusztulását megakadályozni. Senki sem meri kimondani ezzel kapcsolatban az igazságot. „Egy tomszki egyetemi tanárnak volt ugyan bátorsága, de jutalmul nyugalmazták, s internálták Harkovba.”

Jankó úgy érzi, hogy sok vonatkozásban a magyarok és osztjások anyagi kultúrájában a kapcsolatot megtalálta. Így ilyenek találja a megegyező formájú vejszét, a céget, melynek készítésében az osztjások valóságos mesterek. A „fehér ember” és a „lidércnyomás” megfelelőit is sikerült felfedeznie. Mindezt azonban kevésnek érzi, hiszen a két és fél hónapi kutatóút alatt a szétszórva élő osztjákságnak csak kis részét tudta felkeresni. „És ezt a munkát így folytatni kell! Mert ha ez mind így van a Jugánban, ha a Jugán ennyi ősi dolgot tárt fel és világított meg, mennyivel őszibb állapotokat őrizhettek meg a Jugántól keletre eső völgyek,

a Kis Jugán, Pim, Trom Jugán, Agan, Balük, Vakli, Ketí és Vasz-Jugán, melyek osztjákságáról abszolute semmit sem tudunk . . . Elolvastam egy könyvnek az első lapját s a legérdekesebb ponton abba kell hagynom. Elszorul a szívem, ha arra gondolok, hogy immár a vándorbotot le kell tennem — talán örökre, s a könyv többi lapjait olvasatlanul kell hagynom s keserűséggel tölt el az a tudat, hogy az általam idén itt megkezdett munkát — amint az előre tudtam — be nem fejezhetvén, akkor amikor a finnek az én javaslatomra az idén két szakembert Mag. Siréliust, az én tanítványomat és Dr. Stenberget küldjék ki 6 hónapra, 10 ezer

márka költséggel csak az osztják halászat typológiai tanulmányozására.” Kétségtelen, nálunk még a lehetősége sem merült fel annak, hogy Jankó ezt a munkáját tovább folytathassa.

Rövid tomszki és omszki tartózkodás után Jankó 1898. október 22-én visszaérkezik Budapestre. Egy kiadatlan levelében szinte számunkra foglalja össze 15 hónapos oroszországi útjának legfontosabb eredményeit: „Az én tanulmányaimnak mindazonáltal megvannak a maga eredményei. 1. Ismerem az orosz múzeumokat úgy, mint azt egyetlen egy orosz sem ismeri, sem Pétervárott, sem az önök tudós akadémiájában és tu-

dom mi van azokban minket magyarokat érdeklő anyag. — 2. Gyönyörű anyagot gyűjtöttem össze arra kérdésre, a magyar halászatnak melyek az oroszöldi elemei, mikor, hol és kitől vettük azt át. — 3. Meg tudok felelni arra a kérdésre: a magyarok és osztjákok nyelvi rokonságát megerősít-e egyrészt az osztják ethnographia, másrészt az osztják anthropológia.” Ha ehhez még azt is hozzátesszük, hogy a Pápai Károly gyűjteményének azonosításában, melynek fényképét magával vitte, ugyancsak jelentős eredményt ért el, akkor kétségtelen, hogy Jankó rendkívül értékes és hasznos munkát végzett.

Sajnos, rövid élete nem engedte meg még azt sem, hogy ennek a 15 hónapnak az eredményeit minden vonatkozásban feldolgozza. Hazatérése után elsőnek a halászati anyag rendezésének és megírásának fog neki. Úgy látja, hogy a feldolgozáshoz még feltétlenül szükséges a bécsi, prágai, drezdai, berlini és koppenhágai múzeumok anyagának ismerete is. Mindezek után hihetetlen rövid idő alatt, az 1899. év folyamán megírta élete fő munkáját: *A magyar halászat eredetét*. Ez az alkotás ma is egyedülálló a magyar összehasonlító néprajzi irodalomban.

Anyagát tekintve ez a munka rendkívül sokrétű. A magyar ha-

lászatra vonatkozó adatokat Herman Ottó könyvéből meríti, melynek beosztását fő vonásaiban is átveszi. Elemzésében és összehasonlításában szinte nyomról nyomra ezt követi. Ezenkívül a magyarban elérhető minden irodalmac és még közre nem adott gyűjtést felhasznál, éppen úgy, mint a Néprajzi Múzeum halászati gyűjteményét.

Az összehasonlítás alapját elsősorban az a hatalmas anyag képezi, melyeket a finn és orosz múzeumokban saját maga gyűjtött össze, rajzolt és kis részben fényképezett. Hasonló munkát más országok múzeumaiban is végzett. Igen jelentős az a halászati ismeret, melyet a fentebb részletezett módon uta-

zása és expedíciója alatt szerzett és örökített meg Oroszország különböző területein.

Mindezeknél azonban sokkal fontosabb a rendkívül gazdag orosz halászati irodalom, melynek első felhasználása és a nyugati néprajztudomány előtt való feltárása Jankó munkásságának egyik elévülhetetlen érdeme. Maga is érzi azonban, hogy ezen a területen szép számmal akad még tennivaló. „De ne felejtsük azt, hogy a jelen munka csak az első kísérlet az orosz halászati irodalom forrásainak megnyitására abból a célból, hogy összehasonlító anyagot nyerjünk, s kétségtelen, hogy bárki is folytatni fogja e kísérletet, új anyag fog

előkerülni úgy a török, mint a többi halászatok terén.”

Ha tudományszakonként nézzük anyagát, akkor abban természetesen a néprajz foglalja el a legfontosabb helyet, de jelentős mértékben használja a halászati gazdasági irodalmat is. Emellett a nyelvészeti, etimológiai eredmények azok, amelyekre igen sok esetben támaszkodik, elsősorban Munkácsi Bernát munkája alapján. Nagyon kevés régészeti és elenyésző mennyiségű történeti forrást dolgoz fel.

Mint a mű címe is mutatja, célja a magyar halászat egyes eszközeinek, néhol munkamódja eredetének megállapítása. Ennek meg-

felelően a kiindulópontot mindig a magyar halászati eszközök képezik azon az alapon, ahogyan azt Herman Ottó a XIX. század nyolcvanas éveiben rögzítette. A különböző népek összehasonlító anyaga ugyanebből a korból származik, legfeljebb helyenként egy évszázaddal előzi azt meg. E népek magyarokkal való együttélését vagy érintkezését évezred vagy évezredek választják el a vizsgálat időpontjától, és Jankó nem tesz kísérletet arra, hogy egy-egy eszköz meglétét az érintkezés időpontjában valószínűsítse, illetve annak megmaradását, amennyiben azt a források engedik, ettől az időszaktól bizonyítsa.

Ennek megfelelően összehasonlítása első kritériuma formai, ezt második kritériumként a XIX. századbéli földrajzi elterjedés egészíti ki. Ha ez egyezéseket a nyelvészeti credmények is alátámasztják, akkor ennek alapján Jankó eldönti egy-egy eszközzel kapcsolatban az eredet kérdését. A magyar anyag összevetésében a döntő súlyt a finnugor, a török-tatár és az orosz halászatra veti, kevésbé használja a szomszédos népek megfelelő adatait

„Nyilvánvaló, hogy az oly szerszám, mely egész Európában s az általam ismert Ázsiában csak a magyarnál és az osztjáknál van meg, ugor eredetű, vagy a mely Nyugat-Európában és a magyar-

nál van meg s a Keleten hiányzik, az hozzánk nyugatról és pedig a németből jutott. Ha valamely szerszám megvan a nyugaton is, a keleten is, a magyarban is, nyilvánvaló, hogy a magyar azt onnan vette, a hova a név utal, ha a név orosz, a szerszám halászatunkba a honfoglalás előtt került, ha német eredetű, akkor a honfoglalás után kaptuk azt.”

Bármennyire leegyszerűsítettnek látszanak is a mai olvasó számára Jankó összehasonlító elvei, mégis az anyagi kultúra vizsgálatában ezek hatalmas lépést jelentettek, már csak azért is, mert azokat a lehetőségekhez képest következetesen érvényesítette. Eredményei

alapján először tesz kísérletet arra, hogy az összehasonlító néprajz segítségével a magyarság őstörténetének kérdésébe bevilágítson. Mindez munkájának elévülhetetlen érdeme.

A nagy mű megjelenését első pillanatban döbbsent csend fogadta, majd Európa-szerte megindult ismertetése, bírálata, amit lehetővé tett, hogy két nyelven — magyarul és németül — látott napvilágot. Herman Ottó és Jankó János között olyan személyi jellegű vita keveredett, mely a tudomány előrehaladását semmiképpen sem szolgálta. A külföldi elismerő hangok mellett azonban kifogás is akadt. Ezek közül Jankónak a legnagyobb fáj-

dalmat U. T. Sirelius a Finnisch — Ugrische Forschungen I. évfolyamában (1900) megjelent sok vonatkozásban igaz, de egészében igazságtalan kritikája okozta. Sirelius, mint fentebb láttuk, Jankó mellett kezdte el munkásságát, de ez a bíráló nemcsak megszakította barátságukat, de még további munkájában is elfogulttá tette Sireliust, aki a finnugor népek rekesztő halászatáról írt munkájában Jankó úttörő érdemeiről nem emlékszik meg kellő módon. Meg kell jegyezni, hogy élete végén Sirelius elismerően szólt arról a nagy segítségről, melyet tudományos pályáján indulásakor Jankó Jánostól kapott.

Az elkövetkező évtizedek alatt *A magyar halászat eredete* a magyar néprajztudomány klasszikus alkotásává merevedett. Gyengéit sokan sejtették, de igazában senki sem tárta fel azokat. Györffy István 1934-ben ezt írja róla: „Az eltelt emberöltő óta hazánkban mégegyszer akkora anyag halmozódott fel, mint amekkora Jankó rendelkezésére állott. A hozzánk közelebb eső vízvidék halászatának tanulmányozása is új anyagot tárt fel, így Jankónak sok megállapítása ma már nem állhatja meg a helyét. Legközelebbi teendőnk a magyar halászat tanulmányozása terén tehát egy újabb összehasonlító vizsgálat volna.”

Nagyjából hasonlóan nyilatkozik a könyvről Gunda Béla is: „Jankó megállapításai ma már természetesen revízióra szorulnak. A nagyméretű orosz hatás éppen annyira valószínűtlen, mint a sok nyugati átvétel.”

Korompay Bertalan 1953-ban sorra veszi azokat a szempontokat, melyek alapján a munka revízióját el lehetne végezni, sőt egy-egy ponton kísérletet is tesz arra. Felveti a nyelvészeti alap kiszélesítését, az összehasonlítás módszerének kiegészítését és nem utolsósorban az azóta felhalmozódott belföldi és külföldi anyag felhasználását.

A fenti megállapítások mindegyikének igazat kell adnunk ugyan,

de mindez nem változtat azon a tényen, hogy Jankó munkája a megjelenéskor messze megelőzte korát, és számos indítékot adott a hasonló módszerrel történő kutatásra. Az a tény pedig, hogy teljes anyagának felülvizsgálása nem történt meg, és nem került sor a magyar halászat egészének összehasonlító vizsgálatára, ismét csak a munka nagyságát bizonyítja. A megjelenéstől eltelt hosszú évtizedekben nem volt senki, aki olyan mennyiségű összehasonlító anyagot, főleg pedig az orosz műveket úgy ismerte volna, mint Jankó. Az igények, szempontok, többek között éppen az ő munkájából kinőve olyan mértékben megnövekedtek, hogy

egy új összefoglalás szerzőjét rendkívül nehéz feladatok elé állítanák. Ezzel magyarázható, hogy a magyar halászat feltárása területén csak a részletkutatásokban léptünk előre.

★

Jankó János hatalmas íveléssel indult pályája derékba tört, életműve torzó maradt. Munkássága és későbbi hatása még így is külön fejezetet biztosít számára a magyar néprajztudomány történetében. Hosszú évtizedekig érdemcínél kevesebb szó csett róla. Az utóbbi két évtizedben azonban életműve mégis folytatókra és feldolgozókra

talált. A korán elhunyt Diószegi Vilmos sámánkutatásai mintha az ő álmát váltanák valóra, ifj. Kodolányi János nagy értékű tárgyi gyűjteményét szólaltatta meg, Lipták Pál osztják antropológiai anyagát tette közzé. A most készülő *Emlékkönyv*ben a finnugor kutatás jeles művelői tanulmányaikkal róják le kegyeletüket a fiatalon elhunyt nagy mester emléke előtt.

Mindezt azonban csak első lépésnek tekinthetjük. Fontos kötelességünk szétszórodott hagyatékának összegyűjtése. Jankó rendszeren naplót vezetett, de sajnálatosan ennek csak egyikét-másikat ismerjük, nagyobb részük még nem került elő. Hasonlóképpen fel

kell tárnunk levelezését, a különböző helyeken megjelent dolgozatait, cikkeit, fiatalkori tanulmányait. Mindezek alapján, múzeum-szervezési munkájával együtt meg lehet rajzolni munkássága egészét, elhelyezni kora magyar és európai irodalmában, fel lehet mérni hatását. De még ennél is maradandóbb emléket fog működésének állítani az, aki majd megírja az ő nyomain elindulva az új „Magyar halászat eredetét”.

BIBLIOGRÁFIA

Jankó János főbb művei

- Adatok a pomázi szerbek néprajzához.* Turisták Lapja 1889.
- Gróf Benyovszky Móricz életrajza.* In: Jókai Mór: Gr. Benyovszky Móricz életrajza. II. Bp., 1889.
- Benyovszky Móricz gróf mint földrajzi kutató.* Kritikai megjegyzések Kamcsatkától Makaóig tett útjára. Bp., 1890.
- Stanley utazása, kalandjai és felfedezései Afrikában.* Stanley eredeti művei alapján, Burdo életrajzi vázlatának felhasználásával. Bp., 1891.
- Kalotaszegi babonák.* Ethnographia 1891.
- Aradvármegye földje és népe a középkorban.* Földrajzi Közlemények 1891.
- Kalotaszeg magyar népe.* Néprajzi tanulmány. Bp., 1892.
- Közlemények a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárából.* Első sorozat. Halászati eszközök. 1. Új-Zeeland. Ethnographia 1892.
- Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe.* Néprajzi tanulmány. Bp., 1893.
- Dr. Jankó János bizottsági tag javaslata a nép-*

rajzi kiállítás ügyében. Bp., 1893. december 8.

Közlemények a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárából. Első sorozat. Halászati eszközök. 2. Finn-ország. Ethnographia 1893.

Közép-Oroszország legősibb emberfajtajáról. Ethnographia 1893.

Torda, Aranyosszék, Toroczkó népies építkezése. Építészeti Szemle 1893.

A toroczkói vasbányászat és kohászat. Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye 1893.

Népies építkezés a Biharhegységben. Ethnographia 1894.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya. I. A Néprajzi tárgyak statisztikája. Ethnographia 1894.

Jelentések a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának állapotáról. Ethnographia 1894.

Igriczek a Bihar-hegységben. Erdélyi Múzeum 1894.

Jelentés a balaton-melléki néprajzi tanulmányokról. Földrajzi Közlemények 1894.

A székely ház. Ethnographia 1895.

Régi hazai lőportartók szarvasagancsból. Tanulmány a tárgyi néprajz köréből. Archaeologiai Közlemények 1895.

Aradvármegye földje és népe az újabb korban. Földrajzi Közlemények 1895.

Kalauz a néprajzi missió-kiállításban. Bp., 1896.

- Adatok a bács-bodroghmegyei sokaczkok néprajzához.* Ethnographia 1896.
- Szlatin Rudolf pasa: *Tűzzel-vassal a Szudánban.* I–II. Ford.: . . . Bp., 1896.
- A néprajzi gyűjtemény leírása. Zichy Jenő gróf kaukázusi és középpázsiai utazásai. I. Bp., 1897.
- Az ezredéves országos kiállítás néprajzi faluja.* Bp., 1897.
- A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya gyűjteményei. I. Biró Lajos német-újguineai (berlinhafeni) néprajzi gyűjteméseinek leíró jegyzéke.* Bp., 1899.
- Magyar typosok. I. A Balaton mellékéről.* Bp., 1900.
- A magyar halászat eredete.* Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. I. kötet. Bp. – Leipzig, 1900.
- Válasz Herman Ottó úrnak, a „Zichy Jenő gróf Harmadik Ázsiai Utazása” című könyv I. kötetéről írt recenziójára.* Bp., 1900.
- Adatok a samán vallás megismeréséhez.* Ethnographia 1900.
- A néprajz Finnországban.* Néprajzi Értesítő 1900.
- A magyar ház vitájához.* Néprajzi Értesítő 1900.
- A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának gyűjteményei 1870-től 1899. december 31-ig.* Néprajzi Értesítő 1900.
- Az oroszok XI. archeologiai kongresszusa Kieuban (1899. augusztus 13 – 31.).* Archaeo-

- logiai Értesítő 1900. és A Magyar Nemzeti Múzeum 1899. évi jelentése.
- A doroszlói dob- és csukavarsák eredete.* Természettudományi Közlöny 1900.
- Halaló fű.* Néprajzi Értesítő 1901.
- Turbukháló Erdélyben.* Néprajzi Értesítő 1901.
- Jelentés az 1900-ban Parisban tartott XII. anthropologiai és archaeologiai és III. ethnographiai nemzetközi kongresszusokról.* Néprajzi Értesítő 1901.
- A Balaton-melléki lakosság néprajza.* Bp., 1902.
- A Néprajzi Múzeum története.* In: A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene Bp., 1902.
- A magyar halászat eredetéről.* Néprajzi Értesítő 1902.
- Vidéki néprajzi múzeumok.* Néprajzi Értesítő 1902.
- A rontó-báburól.* Néprajzi Értesítő 1902.
- Nécsey István.* Néprajzi Értesítő 1902.
- Egy osztják háztartás kiadásai és bevételei.* Néprajzi Értesítő 1904.

A Jankó Jánossal foglalkozó szakirodalom

- BALASSA IVÁN: A Néprajzi Múzeum kapcsolatai az orosz néprajztudománnyal. II. Kapcsolatok a XIX. század végén. 2. Jankó János. Ethnographia LXIII. (1952)
- BALASSA IVÁN: Jankó János, az etnográfus. Ethnographia LXXIX. (1968)
- BALASSA IVÁN: Jankó János és a Néprajzi

- Múzeum. Néprajzi Értesítő L. (1968)
- BALASSA M. IVÁN: A Néprajzi Falu az Ezredéves Kiállításon. Ethnographia LXXXIII. (1972).
- BÁTKY ZSIGMOND: Dr. Johann Jankó. Geographica Hungarica 1933.
- IFJ. KODOLÁNYI JÁNOS: Jankó János a néprajztudós. Néprajzi Értesítő L. (1968)
- KOROMPAY BERTALAN: Jankó János, a finnugor néprajzi kutatások úttörője. Nyelvtudományi Közlemények LV. (1953)
- LIPTÁK PÁL: Jankó János vizsgálatai a Középb-Ob melléki chantik között. Nyelvtudományi Közlemények LVI. (1954)
- LIPTÁK PÁL: Jankó mint antropológus. Ethnographia LXXIX. (1968)
- SEMAYER VILIBÁLD: Jankó János dr. életrajza. Néprajzi Értesítő III. (1902)
- SIRELIUS, U. T.: János Jankó 13/III. 1868. — 28/VII. 1902. Suomen Museo 1902.
- THIRRING GUSZTÁV: Dr. Jankó János emlékezete. Földrajzi Közlemények XXXI. (1903)
- THIRRING GUSZTÁV: Dr. Jankó János irodalmi működése. Földrajzi Közlemények XXXI. (1903)

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó
igazgatója

Felelős szerkesztő: Róbert Zsófia

Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa

AK 244 k 7577

Terjedelem: 15,75 (A/5) ív

+ 1 db melléklet

Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

